

ИЗВЕШТАЈ ЗА ПОТЕШКИ ФОРМИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА

ИЗВЕШТАЈ ЗА ИНТЕРСЕКЦИСКА И ПОВЕЌЕКРАТНА
ДИСКРИМИНАЦИЈА КОН ЖЕНИТЕ И ДЕВОЈЧИЊА
РОМКИ ВО ПРИСТАПОТ ДО ПРАВДА

Автор/ки:
Анастасија Муратовска
Софија Петличковска
Игор Јадровски

КОМИСИЈА ЗА
ЗАШТИТА ОД ДИСКРИМИНАЦИЈА

Финансирано од
Европска Унија

СПРЕЧУВАЊЕ И
ИСКРИМИНАЦИЈА

ОВАА ПУБЛИКАЦИЈА Е ФИНАНСИРАНА ОД ЕВРОПСКАТА УНИЈА.
НЕЈЗИНАТА СОДРЖИНА Е ЕДИНСТВЕНА ОДГОВОРНОСТ НА
ЛУДВИГ БОЛЦМАН ГЕСЕЛШАФТ – ИНСТИТУТ ЗА
ФУНДАМЕНТАЛНИ И ЧОВЕКОВИ ПРАВА (LBI-GMR) И НЕ НУЖНО
ГИ ОДРАЗУВА СТАВОВИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА.

1. ВОВЕД

Еднаквоста претставува гаранција дека секој поединец има можност да искористи најмногу што може од својот потенцијал. Одредени луѓе се припадници на групи кои историски биле третирани поинаку и понеповолно поради нивната боја на кожа, пол, род, попреченост, сексуална ориентација, родов идентитет или било која друга карактеристика. Ромската заедница е еден од најочигледните примери за тоа како системската дискриминација може трајно да го ограничи пристапот на одредена група до основните права и да ги ограничи нивните можности. Овие структури на исклучување не се последица на индивидуални избори, туку на длабоко вкоренети стереотипи, предрасуди, општествени и институционални бариери што ја обликуваат и одржуваат состојбата на исклученост и маргинализација на Ромите. Интерсекционалноста ги опишува уникатните форми на дискриминација, угнетување и маргинализација што може да произлезе од меѓусебно делување на две или повеќе идентитетски основи на дискриминација. Овие идентитетски основи интерсекционалноста ги анализира како општествено конструирани категории кои влијаат на привилегии и ранливост во рамки на социјалните, културните, политичките, економските структури на моќ.

Токму затоа, овој извештај се фокусира на три аспекти:

- повеќекратна и интерсекциска дискриминација;
- повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа правосудство (со фокус на пристап до правда) и
- повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа правосудство (со фокус на пристап до правда) за жените и девојчињата Ромки.

Главното прашање на кое овој тематски извештај дава одговор е како се манифестира и како може да се елиминира повеќекратната и интерсекциската дискриминација кон жените и девојчињата Ромки во врска со пристапот до правда? Извештајот дополнително ги согледува и евентуалните значајни разлики кои може да се поврзани со сексуалната ориентација, родовиот идентитет, попреченоста, местото на живеење или возраста на (потенцијалните) жртви на дискриминација, со цел да се дојде до нијансирани сознанија за состојбите внатре во самата група жени Ромки.

Извештајот придонесува кон идентификување и елиминирање на дискриминаторските пречки во пристапот до правда за жените и девојчињата Ромки. Дополнително, овој извештај влијае на подигнувањето на свесноста за повеќекратните и интерсекциските појавни облици на дискриминацијата воопшто, како и на другите форми на дискриминација врз жените и девојчињата Ромки. На крај, извештајот нуди конкретни препораки до донесувачите на одлуки.

Во спроведувањето на канцелариското истражување, користени се податоци од случаите по кои постапувале Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (КСЗД) и Народниот правобранител (НП), домашната правна рамка, меѓународната регулатива и податоци добиени од јавна дискусија со учесници од граѓански организации, институции и независни експертки и експерти. Во однос на меѓународната правна рамка, извештајот ги користи правните стандарди, препораки и заклучни согледување донесени до крајот на 2023 година.

Овој извештај е изработен од страна на КСЗД, со придонес на НП, кој произлегува од Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024 (НАП за Ромки). Владата на Република Северна Македонија го усвои овој НАП за Ромки во март 2022 година, а негова цел е унапредена интерсекциска правда, односно еднаков и правичен пристап до права, можности, ресурси и моќ во општеството, за жените и девојчињата Ромки. Во овој стратешки документ, во областа „4. Зајакнат пристап до правда за Ромките“ е предвиден излезен резултат „Националните институции за човекови права редовно ја следат повеќекратната и интерсекциската дискриминација“, во рамки на кој КСЗД и НП треба заедно да изработат заеднички годишен извештај за повеќекратната дискриминација кон девојчињата и жените Ромки со препораки за надминување на пристапот до правда. Идејата е овој извештај да се изработува на годишно ниво, па оттука форматот и методологијата одговараат за ваква повторлива задача. Овој извештај е изработен со поддршка на проектот „Поддршка на ЕУ за владеење на правото“.

2. Методологија за изработка на извештајот

Целта на НАП за Ромки е да создаде основа за годишно лесно следење на состојбата со интерсекциската дискриминација врз Ромките, за што се потребни повторливи и лесно достапни податоци. Токму затоа, извештајот се базира главно на постоечки податоци, и тоа поради: (1) обезбедување на основа за повторливост, (2) давање на видливост на работата на КСЗД и НП, како и на другите чинители и (3) достапност на ресурси. Овие податоци беа прибрани преку канцелариско истражување и дописи за информации од други државни институции за периодот 2021, 2022 и 2023 година.

Преку **канцелариско истражување** беа собрани следните податоци од следните извори:

(1) НП и КСЗД:

- а. **Случаи по кои постапувале институциите:** Со цел да се овозможи пошироко прибирање на податоци и да се намали можноста за пропуштање на важни информации, прибирањето на податоците во врска со случаите на кои работеа институциите беше направено со функционален пристап. За оваа цел, како функционални еквиваленти се сметаат следните:

- i. Случаи поднесени и/или процесирани како случаи на **повеќекратна и интерсекциска дискриминација** каде апликантите се **Ромки** или кои се поднесени во име на Ромки.
 - ii. Случаи поднесени и/или процесирани како случаи на **повеќекратна и интерсекциска дискриминација врз Ромите како група** (каде што може да се подразбира дека се вклучени и Ромките).
 - iii. Случаи поднесени и/или процесирани како случаи на **повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа правосудство воопшто.**
 - iv. Случаи поднесени и/или процесирани како случаи на **повеќекратна и интерсекциска дискриминација воопшто.**
 - v. Случаи на **сегрегација** врз Ромите како група (каде што може да се подразбира дека се вклучени и Ромките).
 - vi. Случаи на **дискриминација во областа правосудство** каде апликантите се Ромки или кои се поднесени во име на **Ромки**.
 - vii. Случаи на **дискриминација во било која област** каде апликантите се Ромки или кои се поднесени во име на **Ромки**.
 - viii. Случаи на **дискриминација во областа правосудство** каде апликантите се **Роми и/или Ромки** или кои се поднесени во име на Роми и/или Ромки.
 - ix. Случаи од **областа правосудство** каде апликантите се **Роми и/или Ромки** или кои се поднесени во име на Роми и/или Ромки.
 - x. Случаи од **било која област** покриена со предметното работење на институцијата каде апликантите се **Ромки** или кои се поднесени во име на Ромки.
 - xi. Случаи кои спаѓаат во било кој од овде наведените функционални еквиваленти а кои биле покренати **по сопствена иницијатива на институцијата.**
- b. **Истражувања, анализи или други извештаи:** беа земени предвид оние анализи и извештаи кои во дел или во целост се однесуваат на барем една од следниве теми:
- i. Повеќекратна и интерсекциска дискриминација
 - ii. Повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа правосудство (со фокус на пристап до правда)
 - iii. Повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа правосудство (со фокус на пристап до правда) за жените и девојчињата Ромки
 - iv. Дискриминација врз жените и девојчињата Ромки воопшто
 - v. Човекови права на жените и девојчињата Ромки
 - vi. Дискриминација врз Ромите воопшто
 - vii. Човекови права на Ромите
 - viii. Пристап до правда воопшто.

(2) **Домашна правна рамка:** во овој дел беа анализирани Уставот и важечките закони кои ја регулираат интерсекциската дискриминација, како Законот за спречување и заштита од дискриминација, Законот за еднакви можности на жените и мажите и Закон за Народен правобранител. Понатаму, беа анализирани закони кои регулираат прашања на пристап до правда, како Законот за бесплатна правна помош, Законот за парнична постапка, Законот за кривична постапка и Законот за управните спорови. Во делот на домашната правна рамка беа анализирани и домашните политики кои се однесуваат и регулираат интерсекциски прашања за жените и девојчињата Ромки, како Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030, Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2022-2026, Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024, Стратегија за родова еднаквост 2022-2027, Стратегија за реформа во правосудниот сектор 2017-2022 и Национална стратегија за развој на концептот едно општество и интеркултурализмот 2020-2022.

(3) **Меѓународни тела за човекови права:** Фокусот во овој дел е на меѓународните договори и конвенции ратификувани од земјава и препораките дадени до земјава во редовните мониторинг извештаи по овие конвенции. Во оваа насока анализирани се Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, Заклучните согледувања на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените од шестиот периодичен преглед за земјава, Конвенцијата за елиминација на расна дискриминација, конвенција за човекови права, Рамковната конвенција за правата на националните малцинства, како и извештаите на Европскиот комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) и Агенцијата за темелни права на Европската унија (ФРА), како и препораките од Универзалниот периодичен преглед. Дополнително, анализирана е и праксата на Европскиот суд за човекови права релевантна за прашањето што е предмет на овој Извештај.

Дополнително, на 01.04.2024 беше организирана и **јавна дискусија**, на која присуствуваа 35 учесници од граѓански организации, институции и независни експертки и експерти. Главни цели на јавната дискусија беа:

- (1) Идентификување на изворите на нееднаквост и дискриминаторските пречки во пристапот до правда за жените и девојчињата Ромки во сета нивна различност и
- (2) Изноаѓање начини и конкретни предлози за елиминирање на изворите на нееднаквост и дискриминаторските пречки во пристапот до правда за жените и девојчињата Ромки во сета нивна различност.

Учесниците во дискусијата ги споделија своите сознанија, публикации, податоци во врска со повеќекратната и интерсекциската дискриминација во областа правосудство, со фокус на пристап

до правда, за жените и девојчињата Ромки, по што беше изготвен извештај со заклучоци и препораки од дискусијата кои се дел од овој извештај.

Ограничување на извештајот е што дел од извештаите на договорните тела на Обединетите нации не се совпаѓаат со временската рамка на извештајот, односно дел од обработените извештаи и заклучните согледувања се донесени пред 2021 година. Причина за ова е што во тој период државата имала обврска за известување, а до моментот на изготвување на овој извештај се' уште не настапила обврска за следно известување. Дополнително, државата доцни со известување по дел од конвенциите, како што е случајот, на пример со Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација и Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените. Во моментот на пишување на извештајот, односно во месец мај 2024 година, беше усвоен последниот Универзален периодичен преглед за Северна Македонија, но истиот не е разработен бидејќи е надвор од извештајниот период. Освен тоа, извештајот не ги разработува стандардите од Општата препорака бр. 33 на Комитетот за елиминација на дискриминација врз жените кои се однесуваат на специфични области од правото (уставно право, граѓанско право, семејно право, кривично право, административно, социјално и трудово право), како ни на препораките што се однесуваат на специфичните механизми.

3. ПРАВНА РАМКА

Оваа глава е посветена на расната дискриминација, дискриминацијата врз жените, интерсекциска и повеќекратна димензија на дискриминацијата, со фокус на жените и девојчињата Ромки, пристапот до правда воопшто, како и прашањата за пристап до правда за жените и девојчињата Ромки, сублимирани во правната рамка која ги покрива овие теми.

Најнапред се дава преглед на меѓународните документи што ги има ратификувано Северна Македонија, а кои се фокусирани на човековите права, дискриминација и пристапот до правда и се релевантни за унапредување на правата на жените и девојчињата Ромки. Во рамки на истата ќе бидат извлечени стандардите по овие прашања кои државата треба да ги имплементира, ќе се разгледаат препораките до Северна Македонија од редовните мониторинг извештаи на меѓународните и регионални тела за човекови права, како и јазот помеѓу нив. Од овде се извлечени заклучоци во однос на главните предизвици и проблеми во пристапот до правда и дискриминација со кои се соочуваат Ромките во Северна Македонија.

Втората глава е посветена на домашната правна рамка, која во првиот дел се фокусира на регулативата од областа на дискриминација, со осврт на сложените форми на дискриминација и националните институции за човекови права, додека во вториот дел прави преглед на релевантната

регулатива за прашањата на пристапот до правда. Во овој дел ќе бидат опфатени и гаранциите чија цел е обезбедување на пристап до правда, како и стандардите што потекнуваат од меѓународните конвенции, а се однесуваат на пристапот до правда. Третиот дел ќе ги опфати националните политики насочени кон унапредување на правата на жените и девојчиња Ромки, еднаквоста и пристапот до правда.

3.1. МЕЃУНАРОДНА ПРАВНА РАМКА, ТЕЛА ЗА МОНИТОРИНГ И ПРЕПОРАКИ ЗА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Меѓународната правна рамка во врска со дискриминација, особено во однос на жените Ромки и пристапот до правда е поткрепена со повеќе конвенции, препораки и коментари. Универзалната декларација за човекови права¹ како прво глобално изразување на еднаквото уживање на правата за секој поединец, Меѓународниот пакт за граѓански и политички права² и Меѓународниот пакт за економски социјални и културни права, како правно обврзувачки документи,³ ги уредуваат основните принципи на еднаквост и недискриминација. Поконкретно, во однос на унапредување на состојбата на жените и девојчиња Ромки, особено е важна Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација против жените⁴, која ја покрива родовата дискриминација и промовира еднаков пристап до правда. Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства⁵ и Европската конвенција за човекови права⁶ ги штитат правата на ромската заедница, вклучително и пристапот до правични и ефективни судски постапки. Што се однесува конкретно на интерсекциската и повеќекратната дискриминација, воопшто, и во контекст на пристапот до правда на жените и девојчиња Ромки, овие теми се' повеќе се обработуваат преку препораки на регионалните тела за човекови права, особено на Советот на Европа.

Ваквата правна рамка колективно го нагласува императивот за борбата против дискриминација, унапредување на еднаквоста и подобрување на пристапот до правда за маргинализираните

¹ Универзална Декларација за Човековите Права на Организација на Обединети Нации. Достапна на:

<https://www.coe.int/mk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->

² Меѓународниот пакт за граѓански и политички права на Организација на Обединети Нации. Достапна на:

https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

³ Меѓународниот Пакт за економски социјални и културни права на Организација на Обединети Нации. Достапно на:

https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

⁴ Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените. Достапна на:

https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

⁵ Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства. Достапна на:

https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

⁶ Европската конвенција за човекови права на Советот на Европа. Достапна на:

https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

заедници, вклучително и жените и девојчиња Ромки кои се соочуваат со потешки форми на дискриминација.

Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените

Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените е меѓународниот документ кој најсоодветно ги опфаќа сите прашања релевантни за овој извештај. Не само што претставува клучен меѓународен договор за унапредување на родовата еднаквост и борбата против родовата дискриминација, туку игра и значајна улога во препознавањето и справување со сложените форми на дискриминација, како интерсекциската и повеќекратната дискриминација, со кои се соочуваат жените Ромки, особено во доменот на пристапот до правда.

Освен преку основниот текст на Конвенцијата, Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената, надлежен да го надгледува спроведувањето на Конвенцијата, донесува општи препораки кои ги толкуваат одредбите од Конвенцијата, преку кои им се помага на државите да ја унапредат состојбата со правата на жените и да се справат со сите појавни форми на дискриминација.

Во **Општата препорака бр. 28**, Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената ја потенцира дискриминацијата базирана на **родот**. Ова е од клучно знаење, бидејќи полот се однесува единствено на биолошките разлики помеѓу жените и мажите, додека родот *„се однесува на социјално конструирани однесувања, атрибути и улоги за жените и мажите и социјалното и културно значење на овие биолошки разлики во хиерархиски односи помеѓу жените и мажите, во распределбата на моќта и правата во корист на мажите и на штета на жените.“* Препораката нагласува дека дискриминацијата врз жените често е резултат на стереотипите и очекувањата базирани на родот, кои се позасилени од биолошките разлики. Тоа значи дека елиминацијата на дискриминацијата не може да се постигне само со решавање на прашања поврзани со биолошкиот пол, туку бара промена на социјалните и културните структури кои ги поддржуваат родовите стереотипи. Комитетот со оваа препорака зазема интерсекциски пристап, истакнувајќи дека дискриминацијата врз основа на пол и род е нераскинливо поврзана со други фактори кои влијаат на жените, како што се раса, етничка припадност, религија или убедување, здравје, статус, возраст, класа, каста, сексуална ориентација и родова идентитет. Поради тоа се инсистира на мултидимензионален пристап за справување со дискриминација. Законите и политиките треба да ги признаат и третираат различните опасности од дискриминација што произлегуваат од пресекот на родот со други идентитети. Државите-членки мораат законски да ги признаат овие интерсекциски форми на дискриминација врз жените и истите да ги забранат. Тие, исто така, треба да усвојат и следат политики и програми дизајнирани за елиминација на ваквите појави, вклучувајќи, каде што е соодветно, привремени специјални мерки. Со **Општата**

препорака бр. 25, Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената ги упатува државите на кој начин да воведат и применуваат привремени специјални мерки насочени кон унапредување на родовата еднаквост, кои имаат за цел забрзување на постигнување на фактичка родова еднаквост. Државите треба да објаснат зошто избрале конкретен тип на мерка, *„Образложението за примената на овие мерки треба да вклучи опис на конкретната животна ситуација на жените, вклучувајќи ги условите и влијанијата кои ги формираат нивните животи и можности — или на специфична група жени кои страдаат од повеќе видови на дискриминација — чија позиција државата-членка планира да ја подобри на убрзан начин со примената на такви привремени специјални мерки“*. Оваа препорака е особено важна во односот на државата кон жените Ромки, бидејќи тие често се соочуваат со интерсекциска дискриминација, а препораката ја нагласува потребата од идентификување на структурните пречки кои ги спречуваат да уживаат еднакви права и можности и препорачува усвојување на специфични стратегии за надминување на нивните предизвици. Препораката дозволува воведување на мерки кои нема да се сметаат за дискриминација, туку напротив како средство за надминување на историските и системските нееднаквости. Ваквите афирмативни мерки за жените Ромки можат да вклучат квоти за вработување, стипендии за образование, зголемување на политичката застапеност, програми за здравствена поддршка итн.

Општата препорака бр. 33 е клучен документ кој го препознава пристапот до правда како суштински елемент за постигнување на суштествена еднаквост на жените. Пристапот до правда е сеопфатен концепт кој индицира отстранување на правните, социјалните, економските и културните бариери што ги спречуваат жените да ги остварат своите права.⁷ Тој подразбира обезбедување на инклузивни и ефикасни правосудни системи, кои ќе бидат реално достапни и ефективни за сите жени, независно од нивната социјална или економска состојба. Врз основа на членот 5 (а) од Конвенцијата, државите – членки имаат обврска да ги отстранат социјалните и културни бариери, вклучувајќи ги и родовите стереотипи, кои ги спречуваат жените да ги остваруваат своите права и кои им го попречуваат пристапот до ефективни правни лекови. Во таа насока, Општата препорака бр. 33, истакнува дека дискриминацијата врз жените, заснована на стереотипи, родово базирано насилство, штетни патријархални културни норми и друго, има негативен ефект на можноста жените да го остварат пристапот до правда на еднаква основа со мажите. Освен тоа, комбинацијата на одредени фактори кои доведуваат до дискриминација ги погодува некои жени многу повеќе кога станува збор за пристапот до правда, споредено со други жени или мажите. Фактори кои доведуваат до сложени форми на дискриминација можат да бидат расата, етничката припадност, припадност на малцински групи, боја на кожа, социоекономски статус, јазик, религија, уверување, возраст, здравствен статус, попреченост, живеење во рурална област, сопственост на имот, брачен статус, родов идентитет итн.

⁷ CEDAW. Општа препорака бр. 33 за пристап до правда, пар.14.

Жените Ромки се изложени на родова дискриминација како жени, но истовремено и на расна или етничка дискриминација, бидејќи се Ромки. Доколку на ова се додадат и останатите претходно споменати фактори, се заклучува дека тие се соочуваат со предизвици во пристапот до правда, кои не се исти како оние со кои се соочуваат мажите Роми или другите жени кои не се Ромки. Тоа не само што го отежнува нивниот пристап до правна помош или учеството во судски постапки, туку може да ја зголеми веројатноста за други повреди на нивните права, како што се насилство или маргинализација.

Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената, потенцирајќи ги бариерите кои го попречуваат пристапот до правда на жените, идентификува шест суштински и меѓусебно поврзани компоненти кои се неопходни за обезбедување на пристап до правда, и тоа:

- Правна заштита: Комитетот препорачува државите да обезбедат законската заштита и родово сензитивен третман во правосудниот систем, да ги отстранат бариерите за еднаквото учество на жените во правосудните органи, и доколку е потребно, да воведат афирмативни мерки за еднаква застапеност во правосудството.
- Достапност: се препорачува воспоставување судови на целата територија на државата, вклучително во рурални и изолирани области, обезбедување поддршка за жртви на насилство, овозможување на граѓанските организации да застапуваат жени во постапки и воведување механизми за надзор над работата на службените лица во правосудството.
- Пристапност: Комитетот препорачува отстранување на економските и јазичните бариери за пристап до правда, обезбедување правна помош, информирање на жените, обезбедување пристап до правосудните институции и специјализираните центри, укинување или намалување на судските трошоци за сиромашни жени и обезбедување превод, толкување и индивидуална помош заради целосно разбирање на судските или други постапки.
- Добар квалитет на правосудниот систем подразбира усогласеност со меѓународните стандарди, кои се однесуваат на правосудството и усогласеност со меѓународната судска пракса. Комитетот препорачува усвојување на индикатори за мерење на пристапот на жените до правда. Во однос на квалитетот на самите постапки, се препорачува спречување на родовите стереотипи во постапките и мерките за заштита на приватноста, безбедноста и достоинството на жените и девојчињата во постапките.
- Пристап до правни лекови: Државите треба да обезбедат пристап до адекватни, ефикасни, навремени и пропорционални правни лекови за заштита од дискриминација, вклучувајќи реституција, компензација и рехабилитација, како и фондови за репарација, кога одговорните не ги обезбедуваат.
- Отчетност на правосудниот систем: Државите треба да воспостават независни механизми за надзор на правосудството, систем на одговорност за дискриминација

извршена од службените лица, тело за жалби, петиции и сугестии во врска со вработените во правосудството и следење на податоците за пристап на жените до правда, како и да спроведуваат родови анализи за развој на правосудните политики.

Клучно во обезбедување на овие шест компоненти се високо квалификувани човечки ресурси, финансиски ресурси и адекватни технички ресурси. Поради тоа потребно е хоризонтално обезбедување на ресурсите во сите делови на правосудниот систем, вклучително и националните институции за човекови права (тела за еднаквост и канцелариите на омбудсманите). Последните се особено важни во отварање на патот и елиминирање на бариерите за жените во пристапот до правда. Поради тоа Комитетот препорачува државата да обезбеди адекватни и одржливи ресурси за функционирање на независните институции за човекови права, како и да обезбеди дека составот и активностите на овие институции се родово сензитивни. Овие институции треба да имаат широк мандат на надлежности, преку кои ќе придонесат за сузбивање на повеќекратна и интерсексиска дискриминација.

Членот 2 од Конвенцијата ја воспоставува рамката на обврски на државите во однос на елиминација на дискриминација кон жените **од и преку домашните закони и практики**. Во врска со оваа обврска, Општата препорака бр. 33 нотира дека фактори за попречување на пристапот до правда на жените се дискриминаторските закони и недостатокот на свест и капацитет на судството. Комитетот забележал дека државите како интегрален дел од нивната правна традиција имаат уставни одредби, закони, прописи, процедури, обичаи и практики кои се базирани на традиционални родови стереотипи и норми и, како резултат на тоа, продуцираат дискриминација и им го попречуваат на жените правото да ги уживаат нивните права од Конвенцијата. Поради тоа се препорачува отстранување на бариерите, како:

- Сузбивање на штетната практика која налага обврска жените да побараат дозвола од членовите на семејството или заедницата за започнување на каква било правна постапка;
- Сузбивање на стигматизацијата од страна на учесниците во правосудниот систем кон жените кои побарале заштита на своите права;
- Отстранување на дискриминаторските правила на постапките кои налагаат поголем товар за жените учеснички во постапките;
- Елиминирање на процесните правила или практики во постапките кои резултираат со нееднакво третирање на жените како сведоци или нееднаков третман на нивните искази;
- Предвидување еднакви услови за жените и мажите во текот на постапките;
- Менување на практиката на недоволно истражување на случаите иницирани од жени;
- Елиминирање на пречките со кои се соочуваат жените при собирање на докази за повреда на правата сторена онлајн, преку социјални медиуми или преку употреба на информациско-комуникациски технологии.

Во однос на девојчињата се препорачува државите да посветат посебно внимание, имајќи предвид дека тие се соочуваат со специфични бариери за пристап до правда и често се подложени на штетни практики како принуден брак или насилство:

- Државите да обезбедат механизми за поднесување на пријави и жалби кои ќе бидат независни, безбедни, достапни, ефективни, родово сензитивни и адаптирани на децата. Тие треба да бидат во согласност со најдобриот интерес на девојчињата како водечки приоритет и во согласност со меѓународните норми воспоставени со Конвенцијата за правата на детето;
- Да преземат мерки за спречување на маргинализацијата на девојчињата поради семејните околности и недостаток на поддршка во остварување на нивните права;
- Да ги укинат правилата и практиките кои бараат дозвола од родителите или брачниот партнер за пристап до основните права и услуги како што се образованието и здравјето, вклучително сексуалното и репродуктивното здравје, како и за правни услуги;
- Да ги заштитат жените и девојчињата од интерпретации на религиозни текстови и традиционални норми кои создаваат бариери за нивниот пристап до правда и резултираат со дискриминација.

Стандардите кои се однесуваат на девојчињата треба особено да се земат предвид кај девојчињата Ромки, кои често се соочуваат со специфични бариери во пристапот до правда. Таквите бариери, во форма на штетни практики и патријархални обичаи, ја попречуваат нивната способност да донесуваат одлуки за својот живот, и тоа за области како образование, здравје, сексуални и репродуктивни права. Како резултат на тоа, тие можат да бидат принудени на брак или да бидат подложени на други штетни практики, вклучително и различни форми на насилство.

Општата препорака бр. 33 се посветува и на **родовите стереотипи и родовата пристрасност**, како и нивното влијание врз пристапот до правда за жените. Токму поради тоа воспоставува обврски за државите во насока на елиминирање на родовата стереотипизација, особено преку подигнување на свеста, градење капацитети, едукација, пред сè за правните практичари, судиите, обвинителите, здравствените работници, социјалните работници и други, кои во својата работа треба да ја инкорпорираат родовата перспектива. Граѓанското општество, комуникациските технологии и медиумите се клучни во остварување на тие цели.

Извештајот се посветува и на **родово базираното насилство**, токму поради тоа што Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената, односно Конвенцијата, ја дефинира дискриминацијата врз жените, како што е наведено и во членот 1 од Конвенцијата, вклучувајќи насилство врз жените. Односно, *„насилство што е насочено против жена затоа што таа е жена или што ги погодува жените во поголем процент“*, и како такво претставува повреда на нивните човекови права. При тоа се потенцира родовата димензија, односно насилство врз жените

засновано на род, која ја истакнува родовата природа на причините и влијанијата на насилството. Покрај стандардите воспоставени со Општата препорака бр. 33, особено значајни за заштита на жртвите на родово базирано насилство и семејно насилство се **Општата препорака бр. 19**, која потоа беше надополнета со нова препорака бр. 35. Овие документи придонесуваат кон сеопфатно разбирање на насилството врз жените како социјален проблем, кој ја попречува суштинската еднаквост и бара сеопфатни социјални, политички и економски напори за негово елиминирање. При тоа, Комитетот нагласува дека родово базираното насилство врз жените е под влијание и често влошено од културни, економски, социјални, религиозни и други фактори. Општата препорака бр. 19 воспоставува обврски за државите во однос на родово базираното насилство врз жените од два аспекти, и тоа да преземат одговорност за дејствија или пропуштања од страна на државни актери (државни органи и вработени во нив, во сите области) и одговорност за дејствија и пропуштања од недржавни, односно приватни актери (приватни правни лица со јавни овластувања, претпријатија, индивидуи, организации). **Општата препорака бр. 35** утврдува обврски на државата да преземе активности за заштита на жените – жртви на родово базирано насилство, и тоа: услуги за помош и поддршка⁸, особено за оние кои се најпогодени од интерсекциска или повеќекратна дискриминација; да обезбедат ефикасен пристап на жртвите до судови, а од друга страна институциите соодветно да одговорат на сите случаи на насилство врз жени. На жртвите треба да им се обезбедат соодветни репарации, кои не само што ќе вклучуваат парична компензација, туку и правни, социјални, здравствени услуги кои ќе им овозможат закрепнување, сатисфакција и ќе превенираат идно насилство.⁹ Конечно, државите треба да развијат систем на собирање податоци, мониторинг и координација за случаите на родово базирано насилство. Податоците кои ќе се собираат се препорачува да бидат расчленети според вид на насилство, односот меѓу жртвата и сторителот, како и врската со интерсекциска дискриминација и други социо – демографски карактеристики. Државите треба да поддржат истражувања, програми и студии за насилство врз жените со цел да се направи проценка на распространетоста на насилството врз жени и социјалните или културните верувања кои го влошуваат насилството и ги обликуваат родовите односи. Ваквите студии и истражувања треба да ги земат предвид сложените форми на дискриминација, како што се интерсекциска и повеќекратна дискриминација.

Жените и девојчиња Ромки се често изложени на специфични форми на насилство, вклучително насилство во семејството, принудни бракови и сексуално насилство, што ги прави препораките на Комитетот клучни за обезбедување на нивна заштита и поддршка. Во овој контекст, напорите на државата треба да осигураат дека жените Ромки имаат еднаков пристап до правни услуги, да бидат заштитени од понатамошна дискриминација и насилство, и да им се обезбеди поддршка за нивно

⁸ Обезбедување на заштита на нивната приватност и безбедност; кризни центри и засолништа; 24 часовни телефонски линии; пристап до бесплатна правна помош, медицински, психосоцијални и советодавни услуги и да осигура дека правните постапки, мерките за заштита и поддршка се достапни за сите жени.

⁹ За таа цел да создадат специјални фондови за репарации или во посечките фондови да обезбедат средства наменети за насилство врз жените (препораки 46-47 од Општата препорака бр. 35).

ослободување од циклусите на насилство и нееднаквост. Преку интерсекцискиот пристап на Комитетот, во овие препораки се признава контекстот на дискриминацијата и нееднаквоста со која се соочуваат жените Ромки, а воедно се поставуваат основите за создавање на мерки кои се адекватни за нивните потреби и предизвици.

Понатаму, државите – членки се обврзани да поднесуваат периодични извештаи за напредокот во спроведувањето на Конвенцијата, врз основа на кој, Комитетот усвојува заклучни согледувања за државата со насоки за подобрување на состојбата со жените на национално ниво. За последниот извештај на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената за Република Северна Македонија види повеќе во Анекс 1 на овој Извештај.

Освен преку Општите препораки, Комитетот преку својата **јуриспруденција** ја толкува и применува Конвенцијата, и на тој начин утврдува што се' се смета за дискриминација врз жените. Република Северна Македонија го рафитикуваше Факултативниот протокол кон Конвенцијата преку што се овозможуваат индивидуални или групни жалби, што значи дека жени или групи жени можат да поднесат жалба до Комитетот ако сметаат дека нивните права, онака како што се утврдени во Конвенцијата, се прекршени.

Во случаите **Л.А. и други против Македонија бр. 110/2016** и **С.Н. и Е.Р. против Македонија бр. 107/2016**¹⁰, општинските власти ги уништија домовите на приближно 130 Роми, вклучително и овие шест жени, кои живеат покрај реката. Тие ја уништија пумпата за вода што ја користеше заедницата, а исто така и многу од нивните имоти кои беа во нивните живеалишта, оставајќи ги без покрив над главата и ранливи во екстремни временски услови. Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација на жената, меѓу другото, ѝ препорача на државата да преземе мерки за борба против интерсекциската дискриминација врз жените и девојките Ромки, сиромаштијата, недостаток на пристап до соодветно домување, практики на незаконски плаќања за услуги за репродуктивно здравје, некавалитетна здравствена заштита, одбивање да се лекуваат од гинеколози, пречки за пристап до соодветни правни лекови и правна помош.

Во случајот **С.Б. и М.Б. против Македонија бр. 143/2019**¹¹, Комитетот утврди интерсекциска дискриминација врз Ромки во пристапот до услуги за сексуално и репродуктивно здравје, и ограничен пристап до правда во судската постапка за заштита од дискриминација на национално ниво. Како и во претходните случаи, Комитетот препорача конкретни индивидуални мерки за ублажување на последиците од повредата, меѓу кои и надомест на штета на жртвите, но и генерални мерки за справување со интерсекциската дискриминација на Ромките во пристапот до здравствени услуги и пристап до правда.

¹⁰ Види повеќе на: https://juris.ohchr.org/casedetails/2705/en-US?utm_source=chatgpt.com и <https://digitallibrary.un.org/record/3870878?v=pdf>

¹¹ Види повеќе на: <https://digitallibrary.un.org/record/3898471?v=pdf>

Во случаите Ј.Д и други против Чешка бр. 102/2016¹², А.С. против Унгарија бр. 4/2004¹³ и други случаи Комитетот, исто така, има потврдено дека принудната стерилизација е тежок облик на дискриминација, а со која непропорционално се засегнати Ромките.

Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација

Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација¹⁴ е клучен меѓународен документ за борба против расната дискриминација во било која појавна форма и промовирање на еднаквоста, особено во елиминирање на интерсекциската дискриминација и повеќекратната дискриминација кон жените Ромки. И покрај тоа што не ги нагласува посебно родовите аспекти, сепак придонесува за унапредување на правата и достоинството на жените Ромки преку гаранции за елиминација на расната дискриминација, еднаквост пред законот и предвидување на обврски за ефективна заштита пред надлежните национални органи. Конвенцијата во членовите 5, 6 и 7 ги обврзува државите да укинат расна дискриминација, да обезбедат еднаквост пред законот и пристап до правда, да гарантираат ефективни правни лекови и соодветно обештетување, особено на Ромките и да преземат мерки за искоренување на предрасудите што доведуваат до расна дискриминација (член 7 од Конвенцијата). Интерсекцискиот пристап на Конвенцијата ја препознава комплексноста на дискриминацијата со која се соочуваат жените Ромки и поради тоа повикува на холистички пристап, кој подразбира насочени мерки, кои ќе ги земат предвид специфичните предизвици со кои се соочуваат жените Ромки во пристапот до правда.

Општата препорака бр. 27 на Комитетот за елиминација на расна дискриминација ги истакнува уникатните предизвици со кои се соочуваат Ромките, нагласувајќи го нивното често искуство на повеќекратна дискриминација врз основа на род и етничка припадност, повикува на насочени активности за надминување на бариерите и обезбедување целосно вклучување на Ромките во сите општествени аспекти. Клучните мерки вклучуваат интегрирање на потребите на жените Ромки во сите национални политики и програми насочени кон подобрување на состојбата на Ромите. Посебно внимание се посветува на нивниот пристап до образование, со фокус на намалување на стапките на осипување кај девојчињата и обезбедување родово чувствителна поддршка. Во здравствената заштита, препораката ја нагласува важноста од справување со неповолните услови на жените и децата Ромки преку насочени програми и активно вклучување на жените Ромки во дизајнирањето и спроведувањето на таквите иницијативи. Препораката, исто така, се залага за

¹² Види повеќе на: <https://digitallibrary.un.org/record/3829635?v=pdf>

¹³ Види повеќе на: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/decisions-views/Decision%204-2004%20-%20English.pdf>

¹⁴ Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација. Достапна на: https://www.pravda.gov.mk/mp_instrumenti

борба против дискриминација при вработувањето и пазарот на труд, обезбедувајќи еднакви можности за жените Ромки. Ја нагласува потребата од застапеност на жените Ромки во процесите на донесување одлуки, механизмите за консултации и развојот на политиките на сите нивоа. Конечно, препораката ја нагласува важноста од справување со стереотипите и предрасудите кон жените Ромки преку образование, медиумски кампањи и напори за поттикнување на културата на недискриминација и почитување. Овие мерки имаат за цел да ги зајакнат Ромките како активни учеснички во нивните заедници и општеството во целина.

Општата препорака бр. 35 на Комитетот, усвоена во 2013 година, обезбедува сеопфатни насоки за борба против расистичкиот говор на омраза. Таа ја нагласува важноста на законските, политичките и социјалните мерки за спречување на говорот на омраза, кој ја продолжува расната дискриминација, дехуманизацијата и насилството. Токму затоа, ги повикува државите да ги криминализираат најтешките облици на говор на омраза, истовремено обезбедувајќи пропорционалност и заштитни мерки за слободата на изразување. Препораката ги истакнува специфичните опасности од говорот на омраза, особено преку медиумите и онлајн платформите и посебно ги нагласува потребите на ранливите групи, како Ромките, кои се изложени на сложени форми на дискриминација и расистички говор на омраза. За да се одговори соодветно на говорот на омраза кон Ромките, Комитетот препорачува препознавање на штетата, целни интервенции и поттикнување на учество на Ромките во јавниот живот, како средства за борба против стереотипите и зајакнување на меѓусебното разбирање.

Општата препорака бр. 36 на Комитетот, усвоена 2020 година, ја нагласува итната потреба да се елиминира расното профилирање од страна на полициските службеници и органите на прогон и ја препознава сложената ранливост на жените Ромки. Препорката препознава дека Ромките се несразмерно повеќе засегнати од расното профилирање, доживувајќи интерсекциска дискриминација врз основа на етничка припадност, пол и род. Како резултат на тоа, Ромките се соочуваат со низа комплексни предизвици, кои вклучуваат:

- Стереотипизација и стигматизација - Ромките често се соочуваат со штетни стереотипи поврзани со нивните културни практики или социо-економски статус, што доведува до зголемен надзор и нефер третман од страна на органите за спроведување на законот.
- Родово засновани последици - расното профилирање на жените Ромки често резултира со родово засновани штети и повреди на права, како што се заплашување, понижување и насилство, особено во случаи на застанување или приведување од полицијата.
- Пристап до правда - структурните бариери, вклучително и стравот од одмазда и недостатокот на доверба во властите, ги спречуваат Ромките да пријават злоупотреба или да бараат надомест на штета за расно профилирање.

Ваквите практики бараат системски промени законодавни иницијативи, обуки, вклученост на ромската заедница, отчетност, осигурувајќи дека сите поединци се третираат достоинствено и еднакво според законот. Препораката ги повикува државите да го забранат расното профилирање

преку јасно законодавство и политики, да ги спроведуваат механизмите за одговорност за истражување и решавање на пријавите за расно профилирање, да обезбедат обуки за полициските службениците за човековите права и опасностите и штетите од расното профилирање и да собираат и анализираат податоци поделени по раса, етничка припадност, пол и род за да следи и надмине селективното спроведување на законот.

Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство – Истанбулска конвенција

Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство - Истанбулската конвенција е првиот правно обврзувачки инструмент во Европа насочен кон спречување на родово засновано насилство, заштита на жртвите на насилство и казнување на сторителите. Истанбулската конвенција се темели на сознанието дека жените имаат ограничен пристап до услуги и поддршка поради нивните лични карактеристики кои ги прават поранливи на дискриминација и насилство. Токму затоа, Истанбулската конвенција наметнува обврска за постигнување на суштествена еднаквост на жените преку конкретни чекори и мерки за превенцијата, заштитата, гонењето на сторителите и координација на политиките и институциите кои се вклучени во одговорот на родово-базираното насилство. Истовремено, значајно придонесува кон искоренување на сложените форми на дискриминација преку признавање на интерсекционалноста, односно фактот дека жените можат истовремено да бидат дискриминирани по повеќе основи (раса, етничка припадност, религија, попреченост, сексуална ориентација итн). Поради тоа ги обврзува државите да развиваат инклузивни политики, да обезбедат еднаков пристап до заштита и сервиси за сите жени, да собираат податоци што ја рефлектираат разликата на жртвите и да спроведуваат едукативни кампањи за подигнување на свеста. Со тоа Конвенцијата создава основа за поефикасна борба против насилство, спречување и заштита од насилство и дискриминација за ранливите групи жени, вклучително и Ромките како особено ранлива категорија. Конвенцијата бара од државите потписнички да препознаат и адресираат како родово базираното насилство се вкрстува со расизмот, дискриминацијата, сиромаштијата, социјалното исклучување, кои непропорционално повеќе ги погаѓаат Ромките.¹⁵ При тоа важно е да се вклучат искуствата и гласовите на жените Ромки, кои мора да бидат земени предвид во креирањето на националните стратегии и акциски планови за родово засновано насилство. Специфичните образовни програми треба да ги таргетираат маргинализираните заедници, како Ромите, за да ги срушат општествени стереотипи и предрасуди и да ги поттикнат жените Ромките да бараат помош и заштита.¹⁶ Според Конвенцијата, на Ромките кои се често општествено исклучени поради

¹⁵ Член 4 од Истанбулската Конвенција

¹⁶ Член 14 од Истанбулската Конвенција

системски бариери, како на пример, социо-економски статус, јазик, недоверба во институциите, географска изолација, мора да им се обезбеди еднаков пристап до правна помош и услуги за поддршка.¹⁷ Ромките, треба да имаат пристап до културолошко сензитивизирани услуги за помош и поддршка, вклучувајќи засолништа, правна помош и здравствена заштита.¹⁸

Групата експерти за акција против насилството врз жените и семејното насилство (ГРЕВИО), слично како и телата на ООН, донесуваат Општи препораки со кои ја интерпретираат конвенцијата и им помагаат на државите-членки поефикасно да ги исполнат обврските кои прилегуваат од конвенцијата. Преку евалуациски извештаи за секоја држава членка, групата спроведува мониторинг на имплементацијата, а исто така, објавува општи или тематски анализи или мислења, преку кои воспоставува пошироки насоки за примената на одредбите од Конвенцијата. За базичниот извештај на ГРЕВИО за Северна Македонија види повеќе во Анекс 2 на овој Извештај.

Европска конвенција за човекови права и пракса на Европскиот суд за човекови права

Преку својата судска пракса, Судот за човекови права (Судот) ги отелотворува одредбите од Конвенцијата во реално време и на тој начин може да одговори на тековните системски и потешки форми на дискриминација, поконкретно со кои се соочуваат жените Ромки во националните правни системи. Европската Конвенција за човековите слободи и права (ЕКЧП) им дава можност на Ромките преку индивидуална жалба до Судот да ги адресираат системските бариери со кои се соочуваат во домашниот правен систем. Преку пилот случаите, Судот може да увиди постоење на системски проблеми на дискриминација, односно проблеми што произлегуваат од неусогласеност на домашното законодавство со ЕКЧП. Во таквите случаи се препорачува до националните влади усогласување на законодавството и се укажува на преземање општи мерки. Во процесот на извршување на пресудите на Судот, освен индивидуалните мерки што обезбедуваат поединечна правна сатисфакција, во случај каде се засегнати поединечно жени Ромки, општите мерки посоодветно ја адресираат системската дискриминација. Така на пример, доколку е детектиран интерсекциски и системски случај на дискриминација кон жените Ромки, како општи мерки можат да бидат препорачани измени на закони, менување на практики, сензибилизација на стручниот персонал кој работи во институциите, општата јавност и други мерки соодветни за елиминирање на правниот проблем.

¹⁷ Член 14 од Истанбулската Конвенција

¹⁸ Член 22 од Истанбулската Конвенција

Со членот 14 на ЕКЧП се забранува дискриминација врз различни основи, а преку правната пракса Судот ја проширува листата на забранети основи и појавните облици во кои се манифестира дискриминацијата.

Судот ги третира родово базираното насилство и семејното насилство како дискриминација која непропорционално повеќе ги погодува жените. Еден од пионерските случаи е **Опуз против Турција**¹⁹ кој поставува високи стандарди за одговорност на државите во заштитата од семејно насилство. Судот утврдил повреда на државата поради преземање на соодветни мерки за справување со семејното насилство за превенција на смрт, односно мерки за заштита на жртвата и бидејќи не обезбедила ефективен правен лек за жртвата. Судот, преку користење на статистички податоци презентирани во случајот утврдил дискриминација врз жените, која се отсликува во недостаток на правна заштита од насилство. Случајот останува важен токму поради тоа што е потврда за тоа дека потфрлањето на државата да ги заштити жените од семејно насилство може да доведе до повреда на правото на еднаква заштита пред законот.

Во однос на пристапот до правда, Судот преку својата практика подвлекол дека родовите стереотипи и дискриминаторскиот јазик во судските постапки претставуваат пречка која ги попречува жените да пристапат до ефективни правни лекови, како и да пристапат до правда. Такви пречки се пресуди базирани на родови стереотипи, употреба на сексистички или дискриминаторски јазик во самите постапки или пак во пресудите. Според Судот, судските одлуки кои се засновани на родови стереотипи се дискриминирачки и претставуваат повреда на членот 14 од ЕКЧП. Во оваа насока важен е случајот **Шулер Зграген против Швајцарија**²⁰, бидејќи ги потенцира овие стандарди во контекст на пристап до правда за жените, особено во однос на судски одлуки базирани на родови стереотипи. Според апликантката, Федералниот суд за осигурување ја темелел својата пресуда на родова претпоставка дека жените го напуштаат своето работно место кога ќе им се роди првото дете. Таа се жалела и на начинот на изведување на доказите и водење на постапката пред домашните судови. Судот утврдил повреда на член 14 во врска со член 6, став 1 (право на фер судење) од ЕКЧП, а одлуката ја темели на околноста дека основата за одлуката на швајцарскиот суд бил родов стереотип, кој бил одлучувачки за донесување на одлуката, кој воведува разлика во третманот базиран исклучиво на полот (пара. 67). Според Судот, унапредувањето на еднаквоста на половите е главна цел во земјите-членки на Советот на Европа и во постапките треба да се изнесат многу сериозни причини за да се цени дека разлика во третманот е во согласност со ЕКЧП. Аналогно, резонирањето на Судот во врска со заклучоци или одлуки базирани на стереотипи може да се примени и онаму каде што се засегнати жени Ромки, особено имајќи ги предвид стереотипите поврзани со нивните комплексни заштитни карактеристики.

Советот на Европа ја препознава специфичната положба на жените Ромки низ Европа, подвлекувајќи дека се соочуваат со родова дискриминација, како и со дополнителен товар

¹⁹ Опуз против Турција, (Opuz v. Turkey), пресуда од 9 јуни 2009, бр. 33401/02.

²⁰ Шулер-Зграген против Швајцарија (Schuler-Zraggen v. Switzerland), пресуда од 24 јуни 1993 година, бр. 14518/89.

наметнат од расизмот, што ги прави најподложни на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во сите сфери на нивниот живот.²¹

Судот, во својата судска пракса смета дека ако разликата во третманот, од страна на националниот суд, се заснова исклучиво врз основа на етничката припадност, тогаш тужената влада треба да го оправда овој различен третман. Доколку Владата не ја оправда разликата, членот 14 од ЕКЧП е прекршен. Судот ја препознава историската нееднаквост со која се соочуваат Ромите, особено жените Ромки, кои се подложни на сложените форми на дискриминација, со што тие се препознаени како специфична група на ранливо малцинство. Дискриминацијата, расизмот и родовата нееднаквост го попречуваат пристапот до правда на жените Ромки, што ја поместува нивната стартна позиција за воопшто да пристапат до механизмите за заштита и пријави, да бараат судска заштита, делумно и поради отсуство на доверба во правосудниот систем.²² Случајот **Параскева Тодорова против Бугарија**²³ ја истакнува важноста за еднаков третман во постапките, одговорот на државата на родово базирано насилство и комбинацијата на дискриминациските основи род и етничка припадност. Жалителката е Ромка, која барала заштита од дискриминација врз основа на етничка припадност и род, поради тоа што не добила соодветна правна заштита во постапка во која била обвинета за кражба. Судот, повикувајќи се на претходната пракса смета дека ако разликата во третманот, од страна на домашните судови, се заснова исклучиво врз етничката припадност, државата треба да го оправда различниот третман. Во конкретниот случај отсуствува легитимно оправдување поради што Судот утврдил повреда на член 14 (забрана за дискриминација), во врска со член 6 (фер судење) од ЕКЧП.

Случајот **Ј.И. против Хрватска**²⁴ е првиот случај во кој Судот одлучувал за правата на Ромка жртва на семејно насилство, а втор случај поврзан со сексуално насилство против девојка Ромка. Случајот е важен и поради тоа што ја потенцира системската нормализација и игнорирање на насилството кон Ромките од страна на полицијата. Жалителката била жртва на повеќекратни силувања од страна на нејзиниот татко, по што тој бил осуден на казна затвор. По издржувањето на казната затвор, тој ја барал и ѝ упатувал закани по животот. Жалителката побарала заштита од полицијата, но не ѝ била обезбедена, но полицијата воопшто не го истражила случајот. Во одлуката, Судот ја задржил својата силна позиција во врска со семејното насилство, утврдувајќи дека властите мора да ги истражат заканите на сеопфатен начин, земајќи ја предвид и историјата на насилството. Дополнително, ЕСЧП ја зема предвид ранливоста на Ј.И. како пресек на етничката припадност, полот и искуство на сериозна злоупотреба од многу рана возраст. Судот утврдил повреда на членот 3, имајќи предвид дека жртвата била оставена во страв од понатамошни напади, што го сметал како нечовечко постапување. Сепак, критиките на оваа пресуда се дека Судот не испитал дали нејзината етничка

²¹ Повеќе на: <https://rm.coe.int/16806f32ff> „Стратегија за унапредување на жените и девојките Ромки (2014-2020)“, Совет на Европа, 2016 година.

²² Ibid.

²³ Параскева Тодорова против Бугарија (Paraskeva Todorova v. Bulgaria), пресуда од 25 март 2010 година, бр. 37193/07.

²⁴ Ј.И. против Хрватска (J.I. v. Croatia), пресуда од 8 септември 2022 година, бр. 35898/16.

припадност влијаела на постапувањето на домашните институции, занемарувајќи ја ранливоста на жртвата како фактор за нееднаков третман.

Во случајот **К.Х. и други против Словачка**²⁵ жалителки се осум Ромки кои поради неможност да ја добијат медицинската документација од болниците, имале отежнат пристап до правда, односно не можеле да ги поткрепат наводите во судската постапка. Имено, жалителките не можеле да ги користат своите медицински документи во правните постапки, поради тоа што државата не им дозволила истите да ги копираат. Иако во случајот не е адресирана дискриминација, важно е да се нагласи дека во оваа пресуда Судот утврдил повреда на членот 6 од ЕКЧП, потврдувајќи дека правото на пристап до суд е интегрален аспект на членот 6 (право на правична судска постапка).

Во случајот **Петрополу – Цакирис против Грција**²⁶ жалителка е грчка државјанка со ромска етничка припадност која била жртва на полициска бруталност, што резултирало со спонтан абортус, а грчките власти не спровеле адекватна истрага во врска со нејзиното тврдење. Таа понатаму изнела дека нејзиното ромско потекло влијаело на перцепцијата и однесувањето на полицијата и судските власти. Судот утврдил дека нема повреда на Член 3 (забрана за нечовечко или понижувачко постапување) од ЕКЧП во однос на наводното малтретирање, бидејќи доказите пред него не му дозволиле да утврди без било каква разумна сомнеж дека спонтаниот абортус на апликантката бил резултат на полициска бруталност, сепак Судот утврдил повреда на Член 3 од ЕКЧП поради недостаток на ефективна истрага за наводите на апликантката. На крајот, Судот утврдил дека неуспехот на грчките власти да истражат можни расни мотиви зад малтретирањето на апликантката, во комбинација со генерално пристрасниот став низ целата истрага, претставувал дискриминација според Член 14, во врска со Член 3.

Од јуриспруденцијата на Судот може да се издвојат и голем број на случаи во врска со присилната стерилизација врз жени, особено врз Ромки. Во овие случаи дискриминацијата не е одделно разгледувана, Судот сепак наоѓа дека Ромките се ранлива група, подложна на повреди. На жените Ромки особено им е потребна заштита од стерилизација поради историјата на неконсензуална стерилизација против ова ранливо етничко малцинство.²⁷

Случајот **В.Ц. против Словачка**²⁸ е првиот позитивен случај на Судот на присилна стерилизација од јавна здравствена установа кон жена Ромка. Жалителката се повикала на неколку публикации кои укажуваат на историјата на принудна стерилизација на Ромките, која потекнува од комунистичкиот режим во Чехословачка од раните 70-ти години, и која според жалителката влијаела на нејзината стерилизација. Таа реферирала и на Регулативата за стерилизација од 1972 година на

²⁵ К.Х. и други против Словачка (K.H. v. Slovakia), пресуда од 28 април 2009 година, бр. 32881/04.

²⁶ Петрополу – Цакирис против Грција (Petropolou – Tsakiris v. Greece), пресуда од 6 декември 2007 година, бр. 44803/04.

²⁷ И.Г. и други против Словачка (I.G. and others v. Slovakia), пресуда од 13 ноември 2012 година, бр. 15966/04, §143-6; В.Ц. против Словачка (V.C. v. Slovakia), пресуда од 8 ноември 2011 година, бр. 18968/07, §154-5.

²⁸ В.Ц. против Словачка (V.C. v. Slovakia), пресуда од 8 ноември 2011 година, бр. 18968/07.

Министерството за здравство, која била користена за охрабрување на стерилизацијата на Ромки. Во Чехословачка била започната програма која нудела финансиски стимули за да се стерилизираат Ромките, поради неуспешните напори на владата „да ја контролира високо нездравата ромска популација преку планирање на семејството и контрацепција“. Жалителката користела и статистички докази кои укажувале на тоа дека ваквата практика е најзастапена кај жените Ромки (пара. 43 – 47 од пресудата). Освен останатите пријавени повреди, апликантката посочила и повреда на членот 14 од ЕКЧП, тврдејќи дека била дискриминирана врз основа на раса и пол во уживање на правата од членовите 3, 8 и 12 од ЕКЧП. Но, Судот не сметал за неопходно да го разгледува одделно прекршувањето на членот 14, и утврдил дека Словачка не ја исполнила позитивната обврска од членот 8 од ЕКЧП да ѝ обезбеди на апликантката доволна заштита, која ќе ѝ овозможи како припадничка на ранливата ромска заедница ефективно да го ужива правото на почитување на приватниот и семеен живот во контекст на стерилизацијата. Судот потврдил дека практиката на стерилизација на жени без информирана согласност влијае на ранливи лица од различни етнички групи, но ценел дека доказите не се доволни силни сами по себе, за да го убедат дека постапувањето било дел од организирана политика или дека постапувањето на медицинскиот персонал било расно мотивирано.

Во случајот **И.Г. и други против Словачка**²⁹ жалителки се три Ромки со словачко државјанство, кои биле стерилизирани без информирана согласност. Апликантките адресирале повреди на членовите 3, 8, 12, 13, како и член 14 во врска со членовите 3, 8 и 12 од ЕКЧП. Во контекст на повредата на членот 14, апликантките истакнале дека нивната апликација треба да биде разгледувана во контекст на сложена дискриминација, бидејќи нивниот пол и раса биле одлучувачки во повредата на нивните права. Воедно, истакнале дека нивната стерилизација без целосна и информирана согласност, била форма на насилство врз жените, што воедно е дискриминирачка. За случаите на првата и втората апликантка, Судот утврдил повреди на материјална и процедурална повреда на членот 3 и повреда на членот 8, но не ги испитал одделно повредите на член 12 и 14 од ЕКЧП. Во контекст на истакнатите повреди на член 14, како и во претходниот случај, Судот утврдил дека државата не ја исполнила позитивната обврска од член 8 да им овозможи доволна заштита на апликантките, која како членки на ранливата ромска заедница би им овозможила ефективно да го уживаат правото на почитување на приватниот и семејниот живот во контекст на стерилизацијата, поради што не ги испита фактите одделно дали според фактите на случајот има повреда на членот 14 од ЕКЧП.

Случајот **Н.Б. против Словачка**³⁰ исто така се однесува на присилна стерилизација на малолетна девојка Ромка во јавна болница во Словачка. За време на породувањето, додека била под дејство на лекови, на жалителката ѝ биле дадени документи кои требала да ги потпише во отсуство на законскиот застапник, при што ѝ се укажало дека доколку не ги потпише може да почине. Таа

²⁹ И.Г. и други против Словачка (I.G. and others v. Slovakia), пресуда од 13 ноември 2012 година, бр. 15966/04

³⁰ Н.Б. против Словачка (N.B. v. Slovakia), пресуда од 12 јуни 2012, бр. 29518/10.

опишува дека се чувствувала понижена со третманот во болницата. Жалителката наведува дека пациентите во гинеколошкиот и акушерскиот оддел биле поделени според нивното етничко потекло, па таа била сместена во „ромска соба“, одвоена од жените кои не биле од ромско етничко потекло. Поради тоа, таа сметала дека нејзиното етничко потекло имало решавачка улога во одлуката на медицинскиот персонал да ја стерилизира. Повикувајќи се на бројни меѓународни извештаи, жалителката тврдела дека дискриминацијата против Ромите во Словачка се протега на сите аспекти од нивниот живот. Жалителката се повикала на повреди на членовите 3, 8, 12, 13 и 14 од ЕКЧП. Судот, како и во претходните случаи не ја испитува дискриминаторската природа на утврдените повреди, реферирајќи и на претходниот став дека стерилизацијата без информирана согласност влијае особено на ранливи лица кои се припадници на различни етнички групи. Истовремено, Судот не нашол причина да отстапи од своето претходно убедување дека недостатоците во законодавството и практиката во врска со стерилизација може особено да влијаат на ромската заедница.³¹

Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства

Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства, усвоена од Советот на Европа, претставува значаен меѓународен инструмент насочен кон заштита на правата на националните малцинства во Европа. Со неа се воспоставува правна рамка според која земјите членки треба да ги заштитат и промовираат правата на лицата кои припаѓаат на националните малцинства, со гаранција дека тие ќе можат слободно да ги изразат, заштитат и развијат идентитетот и културата без дискриминација. Нејзиниот фокус е насочен кон областа на културата, образованието и медиумите, но сепак ги нагласува принципите на еднаквост, недискриминација и почитување на различностите во правните системи на земјите членки, поттикнувајќи општествена кохезија и плурализам. Предвидена е обврска за државите да им обезбедат на националните малцинства, вклучително и Ромите, еднаквост пред законот и еднаква законска заштита.³² Конвенцијата ги поттикнува државите да донесат конкретни и соодветни мерки во насока на елиминација на нееднаквоста, земајќи ги предвид специфичните услови на припадниците на националните малцинства. Во контекст на Ромките, мерките, меѓу другото, би биле насочени кон ублажување на предизвици на етничката, родовата и социјална маргинализација кои меѓусебно се преплетуваат.

Во однос на пристапот до правда, Конвенцијата ги поттикнува државите да се зложат за овозможување на употреба на малцинскиот јазик во комуникацијата со административните органи. Воедно, наложува државите да обезбедат правична кривична постапка, која вклучува право за обвинетиот припадник на малцинската заедница да биде информиран, во најкус можен рок и на

³¹ Види В.Ц. против Словачка, §§ 177-178; и исто така пара. 96-97.

³² Член 4 од Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства

јазикот што го разбира, за причините на негово апсење, право да се брани на тој јазик и можност за бесплатна помош од преведувач.³³

Интерсекцискиот пристап во оваа Конвенција се огледа во тоа што ги зема предвид етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на припадниците на малцинските заедници. Па оттука, им наложува на државите да преземаат соодветни мерки за заштита на лицата кои се потенцијално подложни на дискриминација поради поседувањето на овие идентитети или заштитни карактеристики. Конвенцијата ја нагласува потребата државите да усвојат ефективни мерки кои ќе обезбедат пристап до правда за Ромките, без да се соочуваат со системски бариери, како дискриминација, предрасуди, несоодветна правна застапеност и културна нечувствителност. Повеќе за Мислењето на Советодавниот комитет на рамковната конвенција за заштита на навионалните малцинства за Северна Македонија види во Анекс 3 на овој Извештај.

Европската комисија против расизам и нетолеранција

Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) претставува независно тело за следење на човековите права на Советот на Европа, чиј фокус се расизмот, дискриминацијата, нетолеранцијата, антисемитизмот и ксенофобијата. Прашањата на дискриминација ги разгледува врз основа на раса, етничко потекло, религија, боја, државјанство, сексуална ориентација и родов идентитет. Во контекст на опфатот на овој извештај вреди да се споменат **Општата препорака бр. 5**³⁴ и **Општата порепорака бр. 13**³⁵ на ЕКРИ. Првата конкретно се однесува на антимуслиманскиот расизам и дискриминација, но сепак дава општи принципи кои можат да бидат од значење за повеќекратната и интерсекциската дискриминација на Ромите. Општата препорака бр. 13 на ЕКРИ се однесува на антициганизмот и дискриминацијата на Ромите, која обезбедува конкретни насоки што се релевантни и за Ромките, особено во пристапот до правда. Истата вклучува повик за усвојување на мултидисциплинарен пристап во националните системи кон прашањата што се однесуваат на Ромите и ја нагласува потребата од директна вклученост на Ромите во политиките кои ги засегаат, односно политичка застапеност на Ромите. За зајакнување на довербата помеѓу Ромите и јавните власти, се препорачува еднаква примена на антидискриминациско законодавство, охрабрување за пријавување на дискриминација и специјализирани обуки за државните службеници, со санкции за оние кои вршат дискриминација кон Ромите.

Посебен фокус се става на осуда на дискриминатоски јавен дискурс, унапредување на правата на Ромките и обезбедување на правна помош за целосна заштита на нивните права. Повеќе за

³³ Член 10 од Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства

³⁴ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-5-revised-on-preventing-and-comb/1680a5db32>

³⁵ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-13-on-combating-anti-gypsyism-an/16808b5aee>

Извештајот на Европската комисија против расизам и нетолеранција за Република Северна Македонија по шестиот циклус на мониторинг види во Анекс 4 на овој Извештај.

Агенција за фундаменталните права

Податоци за состојбите опфатени со овој тематски извештај за 2021 и 2022 година се содржани и во Извештаите за фундаменталните права на Северна Македонија кои се во прилог на Извештајот за фундаменталните права на ФРА за 2022 година и Извештајот за фундаменталните права на ФРА за 2023 година.

Извештајот за 2022 година, во однос на еднаквоста и недискриминацијата дава осврт кон институциите за човекови права. Имајќи предвид дека во тој период беше основана Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, фокусот е ставен на тој процес, како и на предизвиците и недостатоците на самиот процес. Во првата година од работењето на Комисијата, најпријавувана основа на дискриминација била етничката припадност, додека најчеста област на дискриминација била пристапот до добра и услуги. Се нотира дека во тој период бил именуван и нов Народен правобранител. Освен случувањата поврзани со националните институции за човекови права, се споменуваат и неусвојувањето на измените на Законот за матична евиденција со кои ќе се овозможи брзо и транспарентно правно признавање на родот.

Во врска со расизмот, ксенофобијата и нетолеранцијата се реферира на податоци од Балканскиот барометар, според кои резултати на целиот Западен Балкан постои голема нетолеранција кон Ромите. Сепак, според наодите се чини дека Северна Македонија покажува најтолерантни и најприфатливи ставови кон Ромите, за разлика од останетите земји од регионот. Во однос на говорот на омраза, се реферира на податоци добиени од Хелсиншки комитет за човекови права кои укажуваат на зголемен говор на омраза кон Ромите во периодот април – мај 2021 година.

Специфично за прашањата за еднаквост и инклузија на Ромите се појаснува процесот на донесување на новата Стратегија за инклузија на Ромите 2020 – 2030, како и мерките и политиките кои директно или индиректно ги адресираат Ромите. Во таа насока, а во однос на 2021 година се споменуваат следните активности:

- Подготовка на Националниот акциски план за жените Ромки 2022 – 2025 (МТСП);
- Осма меѓународна конференција на жените Ромки „Заштита на човековите права и достоинството на жените Ромки и патнички во време на криза“ (Совет на Европа и МТСП);
- Проекти за поддршка на Ромите во рамки на ИПА 2, кои вклучуваат активности за подобрување на условите за живеење, вработување на млади Роми, тусторство за ученици Роми, еднаков пристап до здравствена заштита итн. (Влада на РСМ и ЕУ делегацијата);

- Склучување на договор со гинеколошка ординација за надминување на проблемот со пристап на жените Ромки до гинеколошки услуги во општината Шуто Оризари, но без разлика на тоа проблемот не беше решен (Министерство за здравство);
- Отварање на детската градинка „8 – ми април“ во Шуто Оризари со капацитет за сместување на 306 деца;
- Закон за изменување и дополнување на Законот за неевидентирани лица во матичната книга на родени, со кои овие лица добија системско решение за впишување во системот на матична евиденција итн.

Состојбите во 2022 година се опфатени со ***Извештајот за фундаменталните права на Северна Македонија за 2023 година***. Во однос на еднаквоста и недискриминацијата во конкретната година, важно е усвојувањето на новата Стратегија за еднаквост и недискриминација 2022 – 2026, како наследник на Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2016 – 2020. Дел од активностите предвидени со Стратегијата се релевентни специфично за расната дискриминација, пред сè кон Ромите.³⁶

Извештајот дава и детални информации за состојбата во националните институции за човекови права, меѓу кои и институционалните и финансиски предизвици на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. И покрај тоа, се нотира дека антидискриминаторското законодавство продолжи доследно да се спроведува.

Во однос на еднаквоста и инклузијата на Ромите, во опфатениот временски период направени се неколку значајни чекори:

- Усвојување на Стратегијата за инклузија на Ромите 2022 – 2030 и Националниот акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчиња Ромки 2022 – 2024 (на што претходел инклузивен консултативен процес, во кој учествувале женски ромски граѓански организации и активистки) (Владата на РСМ);
- Усвојување на работната дефиниција за антициганизам и дискриминација кон Ромите (Влада на РСМ);
- Објавен повик до општините за користење на буџетски средства за 2022 година за поддршка во спроведувањето на Стратегијата за Ромите (Министерство за транспорт и врски);
- Обезбеден гинеколог во Општина Шуто Оризари како решение за долгорочниот проблем со пристапот до здравствени/гинеколошки услуги за жените Ромки;
- Преземени активности во областа на вработување, домување, образование, култура и тн.

Во овој период нотирани се рекации од страна на ромските здруженија во врска со резултатите од спроведениот попис, односно за неточност на добиените податоци во врска со ромското население. Резултатите од пописот во 2021 година се оспорени и во однос на нивното влијание врз

³⁶ Подетално во глава 2.3 *Домашни политики*

спроведувањето на принципот на правична застапеност на мнозинските заедници во администрацијата. Во таа насока, се нотира дека ромските движења силно реагирале на веќе постоечката недоволна застапеност на Ромите во администрацијата и апелирале Министерството за информатичко општество и администрација да ја ревидира методологијата во насока на решавање на проблемот со недоволна застапеност на Ромите во администрацијата. Од друга страна, еден од позитивните аспекти е дека во 2022 година за претседател на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација беше избран член кој е Ром.

Во однос на случаите на дискриминација се споменуваат постапките пред Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во кои се утврди дискриминација кон Роми, а во врска со сегрегација на децата Роми во основното образование, обезбедување пристап до чиста вода и легализација на домовите на ромските семејства во Кавадарци и еднаков пристап до вода за Ромите во Општина Прилеп. Врз основа на Мислењето на Комисијата, Европскиот центар за правата на Ромите иницираше судска постапка против Општина Кавадарци.

За пристапот до правда Извештајот нотира дека во овој период е направена анализа на Законот за бесплатна правна помош од 2019 година, која вклучува препораки за унапредување на законодавството и политиките во однос на бесплатната правна помош во граѓанските и управните постапки во државата, како и во однос на меѓународните обврски.³⁷

Универзален периодичен преглед

Универзалниот периодичен преглед е специфичен меѓународен механизам на ООН кој овозможува периодичен преглед на состојбите со човекови права на сите држави членки, со цел нивно унапредување. Во 2019 година, извештајот за Северна Македонија вклучува препораки што се однесуваат на правна рамка за заштитата од дискриминација, особено на ЛГБТИ лицата, родовата еднаквост и правата на Ромите.³⁸ Со донесување на ЗСЗД експлицитно беа предвидени дискриминациските основи род, родов идентитет и сексуална ориентација. Државата доби препораки за борба против структурна дискриминација врз Ромите, со акцент на социјалната инклузија, пристапот до лична документација и учество во јавниот живот. Дополнително, се препорачува зајакнување на судството преку обуки за еднаквост и меѓународните стандарди за човекови права. Последниот циклус на разгледување на Македонија беше во 2024 година, но во овој Извештај наодите од истиот не се обработени.

³⁷ Kocevski, G, Georgievska E, et al. (2022) Assessment of the Law on Free Legal Aid from 2019, Official Website of Council of Europe Programme Office in Skopje.

³⁸ Види повеќе на: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g18/333/47/pdf/g1833347.pdf>

3.2. ДОМАШНА ПРАВНА РАМКА

Во националната правна рамка, најнапред **Уставот на Северна Македонија** ја дава основата за промоција на еднаквоста и заштитата од дискриминацијата врз основа на расата, боја на кожата, социјално и национално потекло.³⁹ Согласно член 118 од Уставот, меѓународни договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не можат да се менуваат со закон. Тие имаат примат над домашните закони, што значи дека во случај на неусогласеност, меѓународните договори се применуваат директно. Понатаму, Уставот и законите на државата мора да бидат во согласност со ратификуваните меѓународни договори, обезбедувајќи усогласеност со меѓународните стандарди и обврски кои беа офатени погоре, а Северна Македонија ги презема во рамки на своето членство во различни меѓународни организации и договорни тела, со потпишување и ратификување различни конвенции, пактови и останати меѓународни заложби.

Законот за спречување и заштита од дискриминација ја уредува превенцијата и забраната од дискриминација по сите основи, облиците и видовите на дискриминација, заштитата од дискриминација и сите аспекти поврзани со националното тело за еднаквост – Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Со овој закон, за разлика од претходниот, се воспоставени зајаканати надлежности за Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во насока на превенција и заштита од дискриминација. Освен индивидуалното препознавање на заштитните карактеристики кои можат да бидат основ за дискриминација, законот препознава и сложени видови на дискриминација, односно интерсекциска и повеќекратна дискриминација. Истите ги дефинира во поимникот:

„Повеќекратна дискриминација е дискриминација вршена кон едно лице или група врз повеќе дискриминаторски основи.“⁴⁰

„Интерсекциска дискриминација е секоја дискриминација врз две или повеќе дискриминаторски основи што се истовремено и неразделно поврзани.“⁴¹

³⁹ Член 9 од Уставот на Северна Македонија „Граѓаните на Република Македонија се еднакви во слободите и правата независно од полот, расата, бојата на кожата, националното и социјалното потекло, политичкото и верското уверување; имотната и општествената положба. Граѓаните пред Уставот и законите се еднакви.“

⁴⁰ Член 4, став 1, точка 10 од Законот за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РСМ бр. 258/2020)

⁴¹ Член 4, став 1, точка 13 од Законот за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РСМ бр. 258/2020)

Законот ги препознава овие видови како потешки видови на дискриминација. Интерсекциската димензија на дискриминацијата не беше посебно препознаена во стариот закон, па тоа е уште една значајна новина воведена со овој закон.⁴²

Иако посебните права и пристапот до услугите на државата се уредени во различни закони, сепак Законот за спречување и заштита од дискриминација има широк опфат и се протега на сите области. Во таа смисла ги опфаќа и областите правосудство, управа и пристап до добра и услуги.⁴³

Комисијата за спречување и заштита од дискриминација има широк опфат на надлежности кои се насочени кон превенција, промоција и заштита од дискриминација. Сепак, заради ефективно исполнување на мандатот на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација потребно е целосно транспонирање на ЕУ Директивите 1499/24 и 1500/24 (за стандардите за телата за еднаквост) со цел обезбедување неопходни и доволни финансиски и човечки ресурси за работа, финансиска независност и целосна пристапност на институцијата.⁴⁴ Истото е нотирано и од страна на Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства во четвртото мислење за Северна Македонија.⁴⁵

Заклучокот е дека Законот за спречување и заштита од дискриминација дава соодветна основа за адресирање на дискриминација кон жените Ромки во пристапот до правда. И тоа, не само преку препознавањето на интерсекциската дискриминација, туку и преку заштитните механизми кои ги воспоставува, а кои овозможуваат индивидуална и системска заштита од дискриминација.

Законот за еднакви можности на жените и мажите цели кон воспоставување на еднакви можности на жените и мажите во политичката, економската, социјалната, образовната, културната, здравствената, граѓанската и која било друга област од општествениот живот. Воспоставувањето на еднакви можности е грижа на целото општество, односно на сите субјекти во јавниот и приватниот сектор и претставува отстранување на пречките и создавање услови за остварување на потполна еднаквост меѓу жените и мажите. Целта е постигнување на родова еднаквост и вклучување на родовата перспектива во главните текови и политики, додека опсегот на заштита е рестриктивно регулиран и дефиниран единствено врз основа на категоријата пол. Многостраните значења и опсегот на категоријата род, вклучително и структурната и политичката интерсекција на родот со други оски на општествената стратификација и нееднаквост и последователното разбирање на концептот на родова еднаквост што произлегува од ваквото вградување на родот, се редуцираат на

⁴² Закон за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РМ бр. 50/2010; 127/2010; 44/2014; 150/2015; 177/2015; 31/2016; 21/2018)

⁴³ Член 3 од Законот за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РСМ бр. 258/2020)

⁴⁴ Види повеќе на: https://equineteurope.org/wp-content/uploads/2024/10/Key-principles_for-web.pdf

⁴⁵ Види повеќе во Анекс 3 - Четврто мислење за Северна Македонија на Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства.

биолошката категорија за полот.⁴⁶ Законот говори за генерална еднаквост на мажите и жените, при тоа отсутствуваат посебни мерки за ранливи категории на жени, вклучително и жени Ромки. Ограниченоста на законот да ги препознае различните идентитети што ги прават жените поранливи на дискриминација остава простор за критика. Овој закон недоволно ги третира сложените и испресечени форми на дискриминација што произлегуваат од интерсекцијата на родот со други основи, како што се етничката припадност, социјалната положба, возраста, попреченоста, сексуалната ориентација или бременоста. Меѓународните стандарди кои беа обработени погоре јасно укажуваат на обврската на државата не само да обезбеди формална еднаквост, туку и суштинска еднаквост, вклучувајќи препознавање и справување со интерсекциската дискриминација, односно сите околности кои доведуваат до неа.

За да се постигне усогласеност со меѓународни и регионални стандарди разгледани погоре во извештајот, потребно е Законот да се ревидира и прошири, вклучувајќи јасни одредби за интерсекциска дискриминација. Покрај законодавните измени, неопходно е и имплементирање на политики кои ќе ги земат предвид специфичните околности и ќе ги адресираат потребите на различните категории жени во општеството. Во тек е подготовка на Нацрт Закон за родова еднаквост преку кој треба да се надминат овие недостатоци со цел да се постигне суштествена еднаквост на жените, вклучувајќи ги и Ромките.

Народниот правобранител како национална институција за човекови права е воспоставена со **Законот за народниот правобранител**, каде што се утврдени и неговите надлежности. Основна задача на овој орган е да ги промовира и штити уставните и законски права на луѓето, кога тие се повредени со акти, дејствија и пропуштање од страна на државните органи и институции да ги следи состојбите со човековите права, да укажува на потреба од нивна заштита, да врши истражувања во однос на состојбите, да информира за истите и да спроведува едукативни активности.⁴⁷ Народниот правобранител обезбедува посебна заштита на начелата на недискриминација и соодветна и правична застапеност на припадниците на заедниците во органите на државната власт, органите на единиците на локалната самоуправа и јавните установи и служби.⁴⁸

Освен што обезбедува индивидуална заштита, Народниот правобранител има надлежности со кои може да дејствува и во однос на решавање на детектираните системски проблеми со човековите права. Во таа насока може да дава иницијативи за измена и дополнување на закони и подзаконски акти до овластените предлагачи, да предлага усогласување со меѓународните договори, како и да дава иницијативи за ратификација на меѓународни договори за човековите права. Во рамките на овие надлежности, Народниот правобранител изготвил неколку мислења до ресорните

⁴⁶ Бошкова Н., Димитров С. Проценка на потребите на локалните механизми за заштита од дискриминација и пристап до правда во општините: Битола, Куманово, Струмица, Тетово и Штип, стр. 85.

⁴⁷ Член 2 од Законот за народниот правобранител (Сл. Весник на РМ бр. 60/2003; 143/2008; 114/2009; 181/2016; 189/2016; 35/2018)

⁴⁸ Член 11-б од Законот за народниот правобранител (Сл. Весник на РМ бр. 60/2003; 143/2008; 114/2009; 181/2016; 189/2016; 35/2018)

министерства со кои било побарано да се изврши измена или пак бришење на одредени делови од актите донесени од нивна страна, доколку кај истите било утврдено дека содржат дискриминаторски одредби, или пак, претставуваат можност за нееднаков третман и субјективно толкување на членовите од страна на работодавачите или пак други засегнати страни врз кои би се применувале истите.

За следење и преглед на состојбите со човековите права, Народниот правобранител може да изготвува посебни извештаи во различни области. Дел од таквите извештаи се однесуваат на следење на состојбите со примена на начелото на соодветна и правична застапеност според етничка припадност и половата застапеност во јавниот сектор.⁴⁹

Во однос на пристапот до правда, Народниот правобранител има надлежност да презема мерки и дејствија за заштита од неоправдано одложување на судските постапи, почитување на принципот за судење во разумен рок и несовесно и неодговорно вршење на работите на судските служби, при тоа неповредувајќи ги принципите на самостојност и независност на судската власт.⁵⁰ Во судските постапки за заштита на човековите права и слободи може да дејствува како пријател на судот, а има и надлежност да поведува предлози за оценување на уставноста и законитоста на регулативата пред Уставниот суд. Во однос на овие надлежности во текот на извештајниот период, Народниот правобранител не поднел иницијатива пред Уставниот суд на Република Северна Македонија за оцена на уставноста на поединечни акти од регулативата, ниту учествувал во судски постапки како пријател на судот.

Законот за бесплатна правна помош (ЗБПП) ги уредува општите правила за обезбедување на бесплатната правна помош, видовите, опсегот на бесплатната правната помош, давателите и корисниците на бесплатна правна помош, нивните обврски и одговорности, постапката во која се остварува правото на бесплатна правна помош, финансирањето, наградата и надоместокот на трошоците за дадената бесплатна правна помош, бесплатна правна помош во прекугранични спорови, транспарентност и отчетност во давањето бесплатна правна помош, посебните постапки за правна помош, надзорот над примената на овој закон и други прашања кои се однесуваат на бесплатната правна помош.

Законот за бесплатна правна помош донесен во мај 2019 донесе неколку значајни новини, чија цел беше да се унапреди системот за бесплатна правна помош воспоставен со поранешниот закон од 2009 година. Новините во законот во одредена мера придонесоа за подобрување на севкупниот пристап до правда на најсиромашните и маргинализирани групи во Северна Македонија. Олеснувањето на условите за пристап до секундарна правна помош резултира со зголемен број потенцијални корисници на ова право. Дополнително, проширен е опфатот на правната помош што

⁴⁹ Види во глава 3.1 *Статистички податоци од НП и КСЗД*

⁵⁰ Член 12 од Законот за народниот правобранител (Сл. Весник на РМ бр. 60/2003; 143/2008; 114/2009; 181/2016; 189/2016; 35/2018)

граѓаните можат да ја добијат од граѓанските организации, регистрирање за бесплатна правна помош од подрачните канцеларии на Министерството за правда и правните клиници. Децентрализацијата на процесот на одлучување по барањата за одобрување на бесплатна правна помош придонесе кон скратување на периодот на донесување на одлука по поднесеното барање за бесплатна правна помош.

Поаѓајќи од потребата да се олесни пристапот до правда за граѓаните, законот јасно воспостави и разграничи два облици на правна помош: примарна, насочена кон информирање и советување, и секундарна правна помош, која опфаќа застапување во судски и управни постапки. Во однос на примарната правна помош се проширија облиците во кои таа се остварува, на начин што се додаде можноста за помош при пополнување формулари во управна постапка и претставки пред одредени институции. Дополнително, се зајакнаа критериумите кои здруженијата треба да ги исполнат за да се стекнат со овластување да обезбедат правна помош и се вклучија правните клиници при правните факултети како даватели на примарна правна помош. Особено значајни се промените кои се воведоа во однос на секундарната правна помош. Покрај правната помош од адвокат, корисниците се ослободени од судски и административни такси и трошоците за вештачење. Се прошири и опфатот на правни прашања за кои може да се одобри секундарна правна помош. Особено значајна новина е тоа што повеќе лица ќе имаат пристап до секундарна правна помош преку олеснување на рестриктивните услови во однос на финансиската состојба на лицето - барател на секундарна правна помош. Во однос на донесувањето одлуки се изврши децентрализација на процесот на одлучување по барањата за секундарна правна помош, од Министерството кон подрачните одделенија, преку посебно овластени службени лица. Со ова се доближи процесот на одлучување до граѓаните како и се забрза постапката со избегнување на трошењето на непотребно време во препраќање на документацијата по барањето до Министерството за правда во Скопје и назад до подрачните одделнија.

Од досегашната примена на Законот, може да се заклучи дека најпрепознаени даватели на бесплатна правна помош се граѓанските организации. Но, тие се недоволно и непостојано поддржани, особено финансиски. Секундарната правна помош ретко се одобрува, а постои голема обесхрабреност на жените Ромки да побараат бесплатна правна помош. Ромките и другите маргинализирани групи, имаат подобро искуство при секоја средба со институциите доколку се придружувани од некој друг. Искуствата на здруженијата на граѓани кои се даватели на бесплатна правна помош говорат дека е потребно да се едуцираат граѓанките и граѓаните за повеќе да ја користат можноста за бесплатна правна помош. Дополнително, Одделението за бесплатна правна помош при Министерство за правда нема доволно капацитети да овозможи соодветни обуки на вработените. Уште еден недостаток на ЗБПП е што бесплатната правна помош не може да ја

користат лица без државјанство или без документи, што особено може да ги засегне жените Ромки.⁵¹

Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство⁵² го уредува постапувањето на институциите со должно внимание при преземањето на мерки за превенција од родово - базирано насилство врз жените и семејното насилство, постапувањето на институциите за заштита на жените од родово базирано насилство и семејното насилство, меѓусебната координација на институциите и организациите, услугите за заштита на жртвите и собирањето на податоци за родово базирано насилство врз жените и семејното насилство. Законот е усогласен со меѓународните стандарди, особено за нас значајно, во делот на препознавање на родова перспектива на насилството и ранливоста на Ромките на насилство. Со тоа, овој закон е во линија со принципите на Истанбулската конвенција, кои нагласуваат дека заштитата од насилство треба да биде достапна за сите жени, особено за оние од маргинализираните заедници, како и со стандардите разработени во општите препораки на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените.

При дефинирањето на поимите, законот утврдува јасна разлика помеѓу полот и родот, го поврзува родово базираното насилство со дискриминација, воспоставува обврска за елиминација на родовите стереотипи од законите и другите прописи, предвидува превентивни мерки, обврски за собирање на расчленети податоци и ги препознава ранливите групи на жени. Член 7 (ранливи жени) го препознава интерсекцискиот пристап во обезбедување на одговор на родово-базираното насилство, каде се препознава ранливоста на Ромките. Покрај етничката припадност на жените, дополнителен статус кој ги прави жените поранливи на насилство се бременоста, мајчинството - жени со деца и деца со попреченост, самохрани мајки, жени со попреченост, жени од рурални средини, жени кои употребуваат дроги, сексуални работнички, мигрантки, бегалки, барателки на азил, жени без државјанство, лезбијки, бисексуалки и трансродови луѓе, жени кои живеат со ХИВ, бездомнички, жени жртви на трговија со луѓе, повозрасни жени, материјално необезбедени жени и други. Законот ги препознава различните форми родово базирано насилство, додека она што е релевантно за овој Извештај е дека како посебна форма на родово базирано насилство се препознаваат присилниот брак и присилната стерилизација. Преку судската пракса на Европскиот суд за човековите права и Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените се заклучи дека жените Ромки најчесто се жртви на овие штетни практики.

Законот промовира холистички пристап, предвидувајќи превентивни мерки, механизми за заштита на жените жртви, вклучително и итни и привремени мерки, како и услуги за жените кои се жртви на насилство. Во однос на услугите предвидено е обезбедување на општи услуги (здравствени и социјални), но и специјализирани услуги кон конкретните потреби на жртвата, вклучувајќи ги и

⁵¹ „Извештај од јавна дискусија за Повеќекратната и интерсекциската дискриминација и пристапот до правда со посебен фокус на жените и девојчињата Ромки“, Скопје, април 2024 година

⁵² Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство (Сл. Весник на РМ бр. 24/2021)

потребите на Ромките. Дополнително, законот предвидува 24 часовна С.О.С. линија, психо – социјална поддршка, советување и третман, згрижувачки центар за привремен престој и др. За обезбедување на бесплатна правна помош, овој закон содржи упатувачка одредба кон Законот за бесплатна правна помош. Законот е усогласен и со меѓународните стандарди кои се однесуваат на компензацијата и елиминација на финансискиот товар во постапките за жртвите. Истовремено, во согласност со овие стандарди предвиден е и специјализиран фонд за обештетување на жртвите кои не можат да го наплатат своето побарување од сторителот.

Законот предвидува обврски за надлежните институции во однос на собирање на податоци за родово базирано насилство, како и разделени податоци за жртвите (по етничка припадност, род, пол, попреченост, возраст и други релевантни околности за следење на состојбите).⁵³ Судовите и обвинителствата имаат обврска да воспостават и водат евиденција за случаите на родово базирано насилство и семејно насилство врз жените расчленети по различни основи преку кои ќе се добие појасна слика за трендовите на насилство. Министерството за правда донесе правилници за собирање на расчленети податоци во судовите и обвинителствата, но нивната имплементација сè уште претставува предизвик.

Во обликување на законската рамка и имплементацијата на политиките на национално ниво во однос на пристапот до правда, огромно значење имаат меѓународните стандарди кои се однесуваат на пристап до правда⁵⁴, како: право на судска заштита за правата, независно и непристрасно судство, еднаков пристап до правниот систем без дискриминација, достапност на правната помош за сите и оние кои не можат да си ја дозволат, транспарентни постапки, разумно време на спроведување на постапките без непотребно одлагање и еднаков пристап за сите до ефективни правни лекови.

Процесните закони, како Законот за парничната постапка, Законот за кривичната постапка и Законот за општата управна постапка ги уредуваат сите процесни аспекти на поединечните постапки во граѓанската, кривичната и административната област, а кои се релевантни за пристапот до правда.

Законот за парничната постапка ги уредува сите аспекти на судската постапка во која се решава за човековите права и обврски. Овој закон не содржи посебна одредба во однос на еднаквиот пристап до судската заштита, освен што предвидува дека судот не може да одбие да одлучува по барање за кое е надлежен. Во однос на аспектите на пристап до правда, изречно, единствено се дава значење на користење на својот јазик за странките во постапката. Странките во постапката имаат право при учество на рочиштата и преземање на други процесни дејствија да го употребуваат својот јазик, како и право на преведувач во постапката. Значењето на употреба на јазикот во

⁵³ Органите на државната управа, судовите, обвинителството, единиците на локална самоуправа, правните лица кои вршат јавни овластувања и здруженијата.

⁵⁴ Види во глава 2.1 *Меѓународна правна рамка, мониторинг тела и препораки за Северна Македонија*

постапката се огледа и во тоа што предвидува дека повредата на одредбите за употреба на јазикот ќе се сметаат за суштински повреди на постапката.⁵⁵

Правилата и стандардите на кривичната постапка се уредени со **Законот за кривичната постапка**. Стандардите кои се релевантни за пристапот до правда се преточени во неколку начела од законот, и тоа: право на правично судење, право на судење во разумен рок, право на употреба на својот јазик, право на преведувач, право на бранител итн.⁵⁶ Во однос на правото на одбрана, доколку нема средства да обезбеди бранител, обвинетиот има право на бесплатен бранител.⁵⁷ Правните лекои се уредени во посебен оддел и се однесуваат на сите странки во постапката. Во овој закон не се предвидени посебни одредби за недискриминација и еднаков пристап до правата независно од заштитните карактеристики на обвинетите. Оттука се заклучува дека овој закон не е усогласен со Законот за спречување и заштита од дискриминација.

Законот за општата управна постапка е еден од најрелевантните закони за обезбедување на административните права на граѓаните и истиот содржи посебна одредба во однос на еднаквиот пристап до јавните услуги. Со оваа одредба се предвидени стандардите за постапување на органите на управата во обезбедување на услугите на граѓаните. Стандардите се однесуваат на достапноста на услугите за сите странки, квалитетот на услугите, континуитетот, транспарентноста, пристапна цена на услугите и недискриминација во обезбедување на услугите. Дополнително, се предвидува правен лек за странките до надзорниот орган, во случаи кога давателот на услугата нема да ги почитува овие стандарди при обезбедување на услугите или кога давателот на услугата нема воопшто да ја даде услугата.⁵⁸

Дополнително, преку начелата кои ги содржи воспоставува обврски за стандардизирано однесување, односно постапување на јавните органи. Во таа смисла, се мисли пред се' на начелото на еднаквост, непристрасност и објективност, начелото на правна заштита, начелото на сервисна ориентација на јавните органи и начелото на активна помош на странката.

За обезбедување на административна правда, значаен е и **Законот за управните спорови**.⁵⁹ Овој закон, освен што предвидува правна заштита за граѓаните во ситуации кога се судираат со акти или одлуки на државни органи и јавни институции, важен е и за да осигура дека одлуките и постапувањето на државните органи се во согласност со законите и правниот поредок. Главна цел на законот е да им овозможи на странките, односно граѓаните во судска постапка, да ги оспоруваат одлуките на државните органи што ги засегаат нивните права и интереси (обезбедување на правна заштита во управни работи).

⁵⁵ Закон за парничната постапка (Сл. Весник на РМ бр. 79/2005; 110/2008; 83/2009; 116/2010; 124/2015)

⁵⁶ Закон за кривичната постапка (Сл. Весник на РМ бр. 150/2010; 100/2012; 142/2016; 193/2016; 198/2018)

⁵⁷ Одбрана за сиромашни – член 75 од Закон за кривичната постапка

⁵⁸ Член 103 од Закон за општата управна постапка (Сл. Весник на РМ бр. 124/2015; 65/2018)

⁵⁹ Закон за управни спорови (Сл. Весник на РМ бр. 96/2019; 220/2024)

3.3. ДОМАШНИ ПОЛИТИКИ

Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2022-2026

Националната стратегија за еднаквост и недискриминација 2022-2026 се базира на претходната стратегија, ја изразува подготвеноста на државата да ја унапреди состојбата со еднаквоста и недискриминацијата во Северна Македонија. Стратегијата вклучува активности за сензибилизација на етничките заедници и промоција на еднаквост, недостасува интерсекцискиот пристап и не ги препознава Ромките како посебна ранлива категорија. Во суштина, мерките за подобрување на пристапот до правдата не се специфично насочени кон нив.

Во делот на стратешката цел 1 – унапредување на правната рамка за еднаквост и недискриминација, Стратегијата има неколку активности кои посредно се однесуваат на подобрувањето на пристапот до правда на жените Ромки. Овие активности се наоѓаат во специфичната стратешка цел 1.4 – правосудство и управа и се однесуваат на измени и дополнувања на повеќе закони заради нивно усогласувањето со Законот за спречување и заштита од дискриминација, како: Законот за вештачење, Законот за медијација, Законот за правосуден испит и Законот за прекршоци.

Дополнително, Стратегијата предвидува и низа активности за зајакнување на капацитетите, унапредување на работата и координација на институционалните механизми за заштита од дискриминација и промовирање на еднаквите можности. Овие мерки посредно можат да го подобрат пристапот до правда за жените Ромки, особено пристапот до административна правда, но и во осмислувањето на овие мерки недостасува интерсекцискиот пристап, односно ниту една од мерките не е специфично насочена кон градење на капацитети и сензибилизација за работа со жени Ромки.

Стратегија за инклузија на Ромите

Стратегијата за инклузија на Ромите 2022–2030 има за цел да ја подобри состојбата на Ромите во Северна Македонија преку адресирање на структурната дискриминација, нееднаквоста и социјалната исклученост, со осум цели кои се во согласност со стратешката рамка на ЕУ. Стратегијата за инклузија на Ромите 2022-2030 предвидува конкретни мерки за спречување и адресирање на антициганизмот преку институционална едукација, законски измени и зајакнување на мониторингот и поддршката за жртви на дискриминација. Документот вклучува работни групи за формулирање политики, собирање податоци за антиромски инциденти и обезбедување пристап

до правда за Ромите кои се соочуваат со институционална дискриминација. Освен тоа, стратегијата опфаќа системски мерки за спречување на структурна дискриминација, како алтернативно сместување во случаи на присилно иселување и правна помош за жртви на полициска бруталност. Интерсекцискиот пристап е делумно интегриран, со фокус на жените Ромки преку мерки за подобрување на здравствените услуги, пристап до образование и економско зајакнување. Стратегијата вклучува активности за подобрување на пристапот до правда, како и мерки насочени кон антициганизмот, институционална поддршка за жртви на дискриминација и спречување на системската дискриминација, но недостасува интерсекциски пристап во делот на мониторингот и евалуацијата. Иако содржи насочени мерки за жени Ромки, како што се зголемување на покриеноста со здравствени услуги и поддршка за вработување и образование, сепак постои потреба за дополнителни интерсекциски мерки кои ќе придонесат кон постигнување на суштествена еднаквост на Ромките.

Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024

Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024 (во продолжение: НАПот) е стратешки документ, чии активности се насочени кон унапредување на интерсекциската правда, односно еднаков и правичен пристап до права, можности, ресурси и моќ во општеството за жените и девојчињата Ромки. НАПот содржи 6 секторски исходи и 2 хоризонтални исходи. Секторските исходи се: зголемена економска самостојност на Ромките; обезбедување на услови за стекнување и дооформување на формално образование на жените и девојчињата Ромки; подобрена ефективна заштита на Ромките од каков било облик на родово-базирано насилство и семејно насилство; зајакнат пристап до правда за Ромките; зајакнат пристап до здравствена заштита за Ромките; зголемено учество во јавниот и политичкиот живот и култивирање на лидерство кај Ромките. Хоризонталните исходи се: сузбивање стереотипи и предрасуди и ефективна заштита од дискриминација и унапредување на еднаквоста на девојчињата и жените Ромки; зголемено прибирање, процесирање и објавување на податоци за економскиот, социјалниот, културниот и општествениот живот на Ромките.

Предвидените активности за зголемување на економската самостојност на Ромките се во насока на зголемување на економската активност, вработливоста и вработеноста на Ромките, што на среден и долг рок ќе придонесе за економско зајакнување и осамостојување на Ромките, а тоа посредно ќе придонесе и за подобрување на пристапот до правда.

Обезбедувањето на услови за стекнување и дооформување на формално образование на жените и девојчињата Ромки исто така посредно влијае на подобрување на пристапот до правда на Ромките, во смисла на нивно информирање и градење капацитети за препознавање на прекршување на

правата и дискриминацијата и информирање за заштитните механизми преку кои можат да побараат заштита.

Во исходот подобрена ефективна заштита на Ромките од каков било облик на родово-базирано насилство и семејно насилство се предвидени конкретни активности кои значат подобрување на пристапот до правда за Ромките, како што се воспоставување на услуги и поддршка на ромски јазик и воспоставување СОС линија на ромски јазик.

Најконкретни активности за подобрување на пристапот до правда за Ромките се предвидени во исходот зајакнат пристап до правда за Ромките каде се предвидува спроведување кампања за подигање на свеста кај ромското население за можноста за користење на бесплатна правна помош со фокус на Ромките, објавување на податоци за користење на бесплатна правна помош врз основа на етничка припадност и пол и слично. Овој секторски исход предвидува и низа активности за сензибилизација на правните практичари за работа со Ромки, вклучувајќи тренинзи за родовата еднаквост и ефективниот пристап до правда. Дополнително, овој дел од НАПот им дава обврска и на националните институции за човекови права редовно да ја следат повеќекратната и интерсекциската дискриминација.

Значајно е да се напомене дека и активностите од исходот зголемено учество во јавниот и политичкиот живот и култивирање на лидерство кај Ромките може да придонесат за подобрување на пристапот до правда за Ромките. Значајно е зголеменото учество на Ромките во работата на јавната администрација, особено на раководни позиции, што ќе придонесе за сензибилизирање на административните службеници во работа со Ромки и олеснување на пристапот до административна правда.

Стратегија за родова еднаквост 2022 – 2027

Стратегијата за родова еднаквост 2022-2027, донесена од страна на Собранието на Северна Македонија во јули 2022, е основниот стратешки документ на државата со кој се воспоставува сеопфатна рамка на активности за унапредување на родовата еднаквост и статусот на жените во општеството. Стратегијата предвидува активности за различни категории жени, како жени од ранливи категории, жени земјоделки, жртви на родово базирано насилство, жени претприемачки, жени носителки на јавни функции, жени што не се во хетеросексуална заедница, како и Ромки, но не постои поврзаност со останатите стратешки документи кои се насочени кон Ром(к)и. Пристапот до правда е приоритетна област во Стратегијата, меѓутоа во рамки на активностите од овој приоритет отсутствуют активности кои имаат за цел да ја адресираат интерескиската дискриминација кон Ромките. Дел од активностите насочени кон подобрување на пристапот до правда се наоѓаат во специфичната цел 2.8 на Стратегијата, која се однесува на подобрувањето на

пристапот до социјалните услуги и промоција на родовата перспектива за социјална сигурност. Специфичната цел 2.9 од Стратегијата е најконкретно насочена кон еднаков пристап до правда за сите жени и мажи, вклучувајќи ги и жените од ранливите категории, подобрување на условите за жените во женските одделенија во затворите и унапредување на знаењата и свесноста на правните практичари за концептите од областа на родовата еднаквост и недискриминацијата. Во специфичната цел 3.1 која се однесува на спречување и борба против родово базирано насилство, Стратегијата предвидува активности во насока на унапредување на институционалниот одговор за превенција и заштита од родово базирано насилство, особено на полицијата и правосудството, зголемена достапност и пристапност до специјализирани услуги за жртви на родово базирано насилство и зајакнат систем на идентификација и поддршка на жртви на трговија со луѓе.

Стратегијата за реформа на правосудниот сектор 2017-2022

Стратегијата за реформа на правосудниот сектор 2017-2022 има за цел подобрување на правосудниот систем преку усогласување со европските и меѓународните стандарди, со фокус на пристапот до правда. Во документот отсуствува интерсекциски пристап во креирањето на активности и конкретни мерки насочени кон Ромките, жените со попреченост и жените од руралните средини. За поефикасно справување со дискриминацијата на Ромките во пристапот до правда, особено е важно политиките да бидат меѓусебно усогласени и комплементарни со заложбите за постигнување на суштествена еднаквост. Во таа насока, идните стратегии во областа треба да вклучат појасна анализа на интерсекциската дискриминација и насочени мерки кои ќе ги адресираат различните форми на интерсекциска дискриминација.

Национална стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализмот 2020-2022 година

Националната стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализмот е прв ваков документ во Република Северна Македонија, насочен кон зајакнување на комуникацијата и соработката меѓу заедниците за создавање на инклузивно и правично општество. Документот се состои од седум стратешки области, меѓу кои правната рамка, локалната самоуправа и социјалната кохезија се клучни за пристапот до правда на Ромките.

4. СОСТОЈБИ ВО ПРАКТИКАТА

Интерсекциската дискриминација може да биде дефинирана како специфичен сложен тип на дискриминација, при која различните видови на дискриминација се пресекуваат и влијаат неразделно. Во случаите на интерсекциска дискриминација, не станува збор за додавање или таложење на повеќе дискриминаторски основи/видови на дискриминација, туку разбирање на тоа како комбинираната појавност на овие видови дискриминација е нешто специфично за чие препознавање е потребен издвоен пристап кој би ги препознал различните фактори кои кумулативно влијаат за/врз нејзиното утврдување.⁶⁰ Оттука, интерсекцискиот пристап е неопходен кога се постапува во случаи каде жртви на дискриминација се Ромки, тргнувајќи од имплементацијата на мерки во сите сфери на еднаквоста кои ги таргетираат жените и девојчињата Ромки. Во случаи на дискриминација на Ромките, интерсекционалноста е клучна за разбирање на фактичката ситуација каде оваа ранлива група истовремено е жртва на расизам, антициганизам и сексизам, кумулативно.

Доколку се пристапи со анализа на дефинициите за дискриминација во Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените и Конвенцијата за елиминација на расна дискриминација, првата во член 1 ја дефинира дискриминацијата врз жените како:

„Секоја разлика, исклучување или ограничување направено врз основа на пол која има последица или цел на нарушување или поништување на признавањето, уживањето или остварувањето на жените, без разлика на нивниот брачен статус, врз основа на еднаквост на мажите и жените, на човековите права и базични слободи во политичкото, економското, социјалното, културното, граѓанското или кое било друго поле.“

Од друга страна, член 1 од Конвенцијата за елиминација на расна дискриминација ја дефинира расната дискриминација како:

„Секое разликување, исклучување, ограничување или давање првенство што се заснова врз расата, бојата, предците, националното или етничкото потекло што имаат за цел или резултат да го нарушат или да го компромитираат признавањето, уживањето или вршењето на правата на човекот и основните слободи на политичко, економско, социјално или културно поле или во секоја друга област на јавниот живот.“

Доколку пристапиме со кумулативна анализа на наведените одредби, можеме да ја дефинираме интерсекциската дискриминација кон жените како разликување, исклучување или оневозможување врз основа на интерсекцијата или интеракцијата на различни заштитни карактеристики/дискриминаторски основи, категории или фактори, кои се карактеристични за

⁶⁰ Guide on Intersectional Discrimination – The Case of Roma Women, Fundación Secretariado Gitano (FSG), Madrid, 2019, достапно на: [https://www.gitanos.org/upload/22/65/GUIDE_ON_INTERSECTIONAL_DISCRIMINATION - ROMA WOMEN - FSG 33444 .pdf](https://www.gitanos.org/upload/22/65/GUIDE_ON_INTERSECTIONAL_DISCRIMINATION_-_ROMA_WOMEN_-_FSG_33444_.pdf)

одредена жена, дополнително земајќи ја предвид целта или ефектот на поништување или пак намалување на препознавањето, уживањето или примената на нејзините човекови права, и фундаментални слободи врз еднаква основа, во рамките на политичко, економско, културно или граѓанско поле. Оттука, забележлив би бил различниот третман кај одредена група на жени, врз основа на интерсекцијата на различни заштитени/дискриминаторски основи.⁶¹

Интерсекциската дискриминација се осврнува на идејата дека едно лице може да биде подложно на повеќе видови на дискриминација во исто време, при што ваквите различни форми на дискриминација го зголемуваат кумулативното негативно влијание на истата. Ваквиот вид на сложена дискриминација ја зголемува ранливоста на жртвите.

Оттука, важно е да се разбере и да се третира интерсекциската дискриминација кон Ромките, поради фактот што нејзиното препознавање и утврдување ги акцентира предизвиците со кои се соочуваат, не само поради нивната етничка припадност, раса, пол, род, или друга карактеристика, туку и на начинот на интеракција помеѓу ваквите поединечни идентитетски карактеристики кои доведуваат до потешки последици од сложената форма на дискриминација со која се соочуваат. Неспорно е дека Ромките се едни од најмаргинализираните групи во Република Северна Македонија. Од една страна, тие се соочуваат со дискриминација врз основа на нивниот род, што е тесно поврзана со историски нееднаквата положба помеѓу мажите и жените, а дополнително етничката припадност, расата и бојата на нивната кожа, и предрасудите и стереотипи врзани за ромската етничка припадност ги прави поранливи на родово-базирано насилство, и влијаат на нивното исклучување во општеството. Пресекот на повеќето основи за дискриминација кај Ромките влијае на нивниот пристап до правда и здравствени услуги, образование, вработување или пак заштита од насилство.

Оттука, преку ставање акцент на интерсекцискиот пристап, може да ја идентификуваме и да се справиме со дискриминацијата на Ромките со тоа што ќе прифатиме дека нивните искуства на нееднаквост и исклученост се обликувани од повеќе фактори кои се преклопуваат, вклучувајќи ја етничката припадност, полот, родот, расата, социјалниот статус и општествените идентитети, наместо само од една категорија, како што се родот или расата.

Во случај дискриминацијата врз повеќе основи врз жените Ромки да се гледа еднодимензионално, односно секој вид на дискриминација како засебен и неповрзан со останатите, потешките последици од истите би можеле да бидат занемарени или погрешно разбрани и протолкувани во поопширните дискусии за родова еднаквост или расната правда. Интерсекционалноста ни овозможува да разбереме како овие форми на дискриминација комуницираат и се зајакнуваат едни со други, наместо да ги гледаме како посебни или повеќекратни форми и да помогнат во

⁶¹ Ibid. стр. 13-14

донесување на ефективни политики и стратегии за да се одговори на специфичните потреби на жените Ромки.

Во таа смисла, клучни меѓународни документи упатуваат на потребата мерките за спречување и заштита од дискриминација и родово базирано насилство да ја земат предвид специфичната положба на жените кои се соочуваат со повеќекратна и интерсекциска дискриминација, како што се Ромките. Оттука, Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените укажува дека е неопходен системски пристап кој вклучува прибирање податоци, мониторинг и меѓународна соработка за ефикасно справување со родово базираното насилство⁶². Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) препорачува посебна заштита за Ромките, особено во пристапот до правда, заради специфичните пречки со кои се соочуваат⁶³. Истанбулската конвенција, пак, бара државите потписнички да ги земат предвид потребите на жените кои се соочуваат со повеќе облици на дискриминација, како етничката припадност и јазичните бариери, со цел да им се обезбеди реален и ефективен пристап до правда и заштита⁶⁴.

Во однос на интерсекциската дискриминација, извештајот на ГРЕВИО⁶⁵ позитивно го оценува Законот за спречување и заштита од дискриминација⁶⁶, кој ја препознава интерсекциската дискриминација како потежок облик на дискриминација, додека Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство⁶⁷ предвидува дека ефектите од родово-базираното насилство врз ранливите категории на жени мора да бидат земени предвид при усвојувањето на релевантни мерки и активности⁶⁸. Оттука, овој извештај нотира дека и покрај постоењето на законска рамка која го признава концептот на интерсекциска дискриминација, нејзината примена во пракса често изостанува⁶⁹.

Имено, согласно резултатите од истражување спроведено во 6 градови во Република Северна Македонија⁷⁰, утврдено е дека Ромките се соочуваат со ограничувања поради несензибилираното постапување на социјални работници, како и со пречки во полето на јазикот, истакнувајќи ја фактичката состојба согласно која наместо системски решенија кои би одговориле на проблемот со јазичната бариера во целост, во пракса се применуваат *ad hoc* решенија кои не се доволно

⁶² Види Глава 2.1 Меѓународна правна рамка, мониторинг тела и препораки за Северна Македонија – Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените;

⁶³ Види Глава 2.1 Меѓународна правна рамка, мониторинг тела и препораки за Северна Македонија – Европска комисија против расизам и нетолеранција;

⁶⁴ Види Глава 2.1 Меѓународна правна рамка, мониторинг тела и препораки за Северна Македонија – Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилство врз жените и семејното насилство;

⁶⁵ Види Анекс 2 – Прв (основен) извештај за евалуација на ГРЕВИО за законодавните и другите мерки со кои се применуваат одредбите од Истанбулската конвенција на Северна Македонија

⁶⁶ Закон за спречување и заштита од дискриминација (Службен весник бр. 258/2020)

⁶⁷ Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство (Службен весник бр. 24/2021)

⁶⁸ Види Глава 2.2 Домашна правна рамка;

⁶⁹ GREVIO Baseline Evaluation Report – North Macedonia (7 септември 2023 година), стр. 16, точка 24

⁷⁰ <https://www.nationalromacentrum.org/mk/uncategorized/izvestaj/>

соодветни за решавање на проблемот. Од тука, како најраспространета форма на родово-базирано насилство врз жените и девојчиња Ромки се издвојува проблемот со малолетнички и принудни бракови. Во однос на истото, иако Законот за спречување на насилство врз жените го препознава принудниот брак како форма на насилство, Кривичниот законик не го третира како посебно кривично дело⁷¹.

Точниот број на принудни бракови склучени на територијата на Република Северна Македонија не е познат, но од достапните статистички податоци за малолетнички и принудни бракови за девојчињата Ромки може да се воочи дека недостатокот на институционална поддршка и заштита, негативните воспоставени традиционални практики, како и високиот степен на сиромаштија, резултираат со негативни ефекти врз девојчињата Ромки, нивниот развој, пристапот до образование и целокупниот квалитет на животот. Согласно достапните податоци, забележано е дека за време на извештајниот период, 15,5% од жените Ромки на возраст од 20 до 24 години истакнале дека прв пат стапиле во брак пред да наполнат 15 години, додека 45,1% од нив стапиле во брак пред да станат полнолетни, односно пред нивната 18-та година.⁷² Доколку се пристапи кон компаративен преглед помеѓу сите жени во Република Северна Македонија на возраст од 15 до 19 години и изолирано жените Ромки, во истата возрасна група, може да се забележи дека процентот на жени кои стапиле во брак на таа возраст изнесува 5,6%, додека споредбено, процентот на жени Ромки во истата категорија е значително поголем, достигнувајќи 22,6%. Тука, може да се забележи и фактот дека 8% од жените Ромки кои припаѓаат на оваа возрасна група стапиле во брак со лице кое е повеќе од 10 години повозрасно од нив.⁷³

Имајќи го предвид фактот дека Ромките се соочуваат со специфични бариери во пристапот до правда, тие често не располагаат со социјален или правен капацитет да направат значајни одлуки за нивните животи во областа на образованието, здравјето и сексуалните и репродуктивните права, следствено на што тие можат да бидат принудени на брак или пак да бидат подложни на други штетни практики и различни форми на насилство⁷⁴.

⁷¹ Принудниот брак е делумно опфатен со битијата на делата - трговија со луѓе (член 418 - а) и трговија со деца (член 418 - д) во Кривичниот законик. Во продолжение на ова, членот 196 од Кривичниот законик го криминализира дејствувањето на службени лица кои во вршење на својата службена должност ќе овозможат склучување брак, иако знаеле за законските пречки поради кои бракот е забранет или ништовен. Член 197 забранува вонбрачен живот со дете до 18 години.

⁷² UN Women – “Women and men in North Macedonia – A statistical portrait of trend in gender equality” (2022) достапно на: https://www.stat.gov.mk/Publikacii/2022/EN_WandM-NMK-Report_WEB_0.pdf ;

⁷³ Ibid, стр. 21;

⁷⁴ CEDAW - Општа препорака бр. 33 за пристап до правда на жените (3.8.2015 година), стр.11 - види Глава 2.1

Меѓународна правна рамка, мониторинг тела и препораки за Северна Македонија – Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, Општа препорака бр. 33;

Кога станува збор за пристапот до правда и општата состојба на жените и девојчињата Ромки во Република Северна Македонија, прибирајќи податоци од домашните чинители, вклучувајќи ги и невладините организации, и државните институции, може да се констатираат голем број на пречки, како и дискриминаторски практики имплементирани особено од страна на државните институции. Оттука, тргнувајќи од бесплатната правна помош, најпрво е потребно да се истакне дека најпрепознатливи даватели на истата се граѓанските организации, кои се недоволно екипирани и финансиски неодржливи.⁷⁵ Во најголем број од случаите, Ромките се обесхрабрани да побараат бесплатна правна помош, особено имајќи го предвид нивното искуство со различниот и понеповилен третман кој го добиваат кога се обраќаат до државните институции сами, во однос на пристапувањето на институциите во случаи кога се придружувани од некое друго лице.⁷⁶ Дополнително на ова, нотирано е дека Ромките не се мотивирани да влезат во системот и секогаш гравитираат кон граѓанскиот сектор, поради фактот што се обесхрабрани да влезат во државните институции.⁷⁷

Во однос на пристапот на Ромките до добра и услуги, од страна на учесниците на јавната дискусија организирана со цел прибирање на податоци за изработка на предметниот извештај, забележано е дека постои јазична бариера која го отежнува пристапот до услуги за Ромките. Во оваа насока, за да се оствари ефективно надминување на ваквата бариера, потребна е внатрешна (ре)организација на расположливите капацитети на институциите, со цел олеснет пристап на Ромките.⁷⁸ Притоа, истакнато е високото ниво на дискриминаторски практики кои се спроведуваат кон Ромките од страна на вработените во институциите, поради што е констатирано дека е потребно да се делува во насока на спроведување на внатрешни дисциплински постапки, како и спроведување на обуки и други активности за подигнување на свесноста, справување со несвесна пристрасност и зголемување на информираноста на вработените кои ги спроведуваат ваквите дискриминаторски практики, со главна цел да се намалат истите кои се веќе воспоставени.⁷⁹

Во однос на состојбите во правосудството, од особена важност е да се истакнат предизвиците во врска со степенот на познавање на судиите од областа на дискриминацијата, како и стереотипите кои тие ги имаат, а доведуваат до нееднаков третман кон Ромите во судските постапки. Следствено на ова, нотирано е пониско ниво на заштита споредбено со лицата од другите етнички заедници.⁸⁰

Во продолжение, особено се потенцира разликата во третманот на Центрите за социјална работа во случаите на пријавување на семејно насилство од страна на Ромки. Примарно, податоците од

⁷⁵ „Извештај од јавна дискусија - Повеќекратната и интерсекциската дискриминација и пристапот до правда со посебен фокус на жените и девојчињата Ромки“, Скопје, април 2024 година, стр. 10

⁷⁶ „Извештај од јавна дискусија - Повеќекратната и интерсекциската дискриминација и пристапот до правда со посебен фокус на жените и девојчињата Ромки“, Скопје, април 2024 година, стр. 12

⁷⁷ Ibid, стр. 13

⁷⁸ Ibid, стр. 15

⁷⁹ Ibid, стр. 7

⁸⁰ Ibid, стр. 12

судските набљудувања покажуваат дека Ромките иницираат многу помалку мерки на семејна заштита, особено имајќи го предвид фактот дека станува збор за ранлива група кај која постои генерална неинформираност⁸¹. Дополнително на ова, постојат наводи за случаи на штетно постапување од страна на Центрите за социјална работа кога станува збор за Ромки жртви на семејно насилство. Во однос на ЦСР, исто така е забележано негативно влијание врз Ромки во постапките за носење на решенија за доделување на децата, со тоа што се истакнати забелешки дека Центрите имаат тенденција да влијаат врз жените за да ги повлечат своите барања⁸², што дополнително се потврдува и со податоците на Министерството за труд и социјална политика, согласно кои Министерството постојано добива забелешки и поплаки во однос на работата на ЦСР. Во однос на бројот на вработени Ромки во Центрите за социјална работа, согласно податоците добиени за сите 28 центри, во 2021 година биле вработени вкупни 13 Ромки.⁸³

Разгледувајќи ги податоците кои се достапни во Стратегијата за инклузија на Ромите за периодот од 2022-2030, исклучително важно е да се истакне дека според податоците од социјалното мапирање од 2018, стапката на вработеност кај Ромките изнесува само 8%. Оттука, Ромките имаат многу помала веројатност да учествуваат на пазарот на трудот отколку жени кои не се припаднички на ромската етничка заедница. Дополнително на ова, младите Ромки се со пониска стапка на посетување на обуки за квалификации и вештини, споредбено со младите Роми. Во однос на најчестата форма на вработување кај Ромките, се истакнува трговијата и хигиенските услуги, при што, исто така, се забележува и намалување на неформалното вработување во однос на мажите припадници на Ромската етничка заедница.

Во предметната стратегија е исто така наведено дека жените Ромки подлежат на интерсекциска дискриминација врз родово и етничка основа, истакнувајќи дека поради живеењето во населби кои се претежно исклучени од пристапот до здравствени услуги, жените Ромки се ограничени во добивањето на истите. Дополнителна забелешка е дека младите Ромки не посетуваат гинеколог поради страв од осуда и ниска информираност, со тоа што заедницата нема информации за можноста за контрацептивни средства. Во однос на пристапот до здравствена заштита и услуги на Ромките, и покрај спроведеното системско решение и ангажман на гинеколог во Општина Шуто Оризари, бројот на Ромки кои извршиле прегледи останува низок.⁸⁴

Согласно претходно наведеното, воочливи се неколку причини поради кои Ромките се обесхрабрани да пријават дискриминација или пак родово базирано насилство, при што многу од нив се длабоко вкоренети во социјалните, културните, економските и правните фактори. Ромките

⁸¹ *Ibid*, стр. 15

⁸² *Ibid*, стр. 16

⁸³ Хера – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, „Мониторинг на вработувањето Ромки во државните институции во Република Северна Македонија во 2021 година“, Скопје, 2022 година, стр.10

⁸⁴ Записник од работен состанок на членовите на Националното координативно тело за имплементација на Стратегијата за Ромите во Република Северна Македонија одржан на 2 ноември 2023 година

се соочуваат со страв од стигматизација и понатамошна маргинализација, имајќи предвид дека во ромските заедници, кои се веќе маргинализирани, постои страв дека зборувањето и барањето заштита од дискриминација може да доведе до уште повисоко ниво на стигматизација. Оттука, Ромките се соочуваат со потенцијални негативни реакции не само од поширокото општество, туку и во рамки на сопствената заедница каде што културните норми и очекувања може да го обесхрабрат јавното решавање на ваквите прашања. Дополнително на ова, пријавувањето на дискриминација може да се смета како кршење на длабоко вкоренетите културни норми и родови улоги кои се воспоставени во ромските заедници, при што истото може да доведе до чувство на срам кај лицата кои ќе пријават, или пак отфрлање од средината во која живеат. Поради тоа, во голем број на случаи постои неподготвеност да се пријави и родово базираното насилство, бидејќи истото се смета за приватна работа која треба да се решава во рамки на семејството.

Еден од најистакнатите фактори за ниската стапка на пријавување претставува недовербата во надлежните органи. Ромките честопати се жртви на системска дискриминација од страна на државните институции, како и самиот правен систем, поради што и има недостаток на доверба дека токму овие институции ќе ги заштитат нивните права. Дополнително на ова, економската ранливост на Ромките, особено во посиромашните заедници, води до тоа овие жени да се економски зависни од нивните партнери или останатите членови на семејството, при што кога станува збор за пријавување на родово базирано или семејно насилство, постои страв дека тие би го изгубиле своето живеалиште и пристапот до основните потреби, како и финансиската несигурност која би можела да е резултат на пријавувањето. Во смисла на сето претходно наведено, недостатокот на свест и ресурси е многу голем фактор поради кој Ромките се обесхрабрани да пријават, имајќи го предвид фактот дека тие не секогаш имаат пристап до образование или информации за нивните права, или пак можно е да немаат доволно познавање за достапните услуги за поддршка и механизмите за заштита од дискриминација.

4.1. СЛУЧАИ НА ДИСКРИМИНАЦИЈА НА РОМИ И РОМКИ ВО РАБОТАТА НА КСЗД И НП

Имајќи ги предвид пречките со кои се соочуваат жените во пристапот до правда, како и институционалните пречки во текот на овој процес, истото резултира со обесхрабреност на Ромките да пријават насилство и дискриминација, што може да се воочи и од нискиот број на пријави и постапки кои се воде за случаи на дискриминација врз жени и девојчиња Ромки. Согласно претходно наведеното, овој извештај прави осврт на состојбите во практиката, преку статистичка анализа на постапките кои се воде пред Народниот правобранител и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, разгледувајќи ги конкретно случаите каде жртви на дискриминација

биле жените и девојчињата Ромки во Северна Македонија за извештајниот период од 2021 до 2023 година.

Народниот правобранител на Република Северна Македонија постапувал во неколку случаи во кои била утврдена повеќекратна и интерсекциска дискриминација, при што издвоени се случаи каде апликантите на ваквите претставки се Роми, или пак се поднесени во име на Ромки. Имено, станува збор за случаи во кои се постапувало и се утврдила интерсекциска и повеќекратна дискриминација, а кои биле поведени по поднесена претставка од страна на Европскиот центар за права на Ромите.

Притоа, во еден од истакнатите случаи⁸⁵, Народниот правобранител постапувал по претставка каде биле истакнати наводи за сторена дискриминација врз основа на етничка припадност од страна на органите на локалната самоуправа, ставајќи акцент на неспроведувањето на афирмативното уставно начело на соодветна и правична застапеност. Оттука, согласно известувањето за завршување на постапката по преземени дејствија од страна на Народниот правобранител, односно соодветни Барања за укажување до градоначалникот и Советот на Општина Берово, НП укажа дека е потребно Општина Берово да воспостави и пропише работно место во општинската администрација со цел вработување на референт за ромски прашања, имајќи ја предвид спроведената компаративна анализа и напредокот и позитивниот исход од постоењето на вработен референт за ромски прашања во другите општини.

Другиот наведен случај на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во кој Народниот правобранител постапувал по претставка е повторно поднесен од страна на Европскиот центар за права на Ромите⁸⁶. Во предметниот случај станува збор за утврдена повреда на правата на ромска заедница која живее на подрачјето на Општина Кочани, со тоа што било прекршено правото на еднакви услови на домување и пристап до добра, како еквивалент на вредностите на современото живеење.

Дополнително на ова, Народниот правобранител постапувал и во случај каде констатирал дека била сторена дискриминација врз основа на етничка припадност, раса и боја на кожа, дополнително на сторена сегрегација на територијата на општината против која се водела постапката, што било сторено преку оневозможување на соодветно приспособување и оневозможување на пристапност и достапност на инфраструктурата, добрата и услугите (во оваа насока, Народниот правобранител препорачал да се преземат мерки во насока на повлекување на одлуката и проектот за изградба на сид во висина од 3 метри околу месноста со население од ромска етничка припадност)⁸⁷.

Во однос на постапките кои се воделе пред **Комисијата за спречување и заштита од дискриминација**, во периодот од 1.1.2021 година до 31.12.2023 година, биле поведени вкупно 14

⁸⁵ НП бр. 773/21

⁸⁶ НП бр. 801/21

⁸⁷ НП бр. 1255/21 од 4.8.2021 година

постапки во кои била **утврдена повеќекратна дискриминација**, и 12 случаи на **утврдена интерсекциска дискриминација** по кои Комисијата постапувала во истиот временски период.

Во однос на целокупниот број на претставки за заштита од дискриминација кои биле поднесени и/или процесирани како случаи на повеќекратна и интерсекциска дискриминација каде апликантите се Ромки или кои се поднесени во име на Ромки, во претходно наведениот период изнесува 12. Од овие 12 поднесени претставки, во 1 случај била утврдено вознемирување⁸⁸, во 1 случај била утврдена директна продолжена интерсекциска дискриминација⁸⁹ и во 1 случај била утврдена директна интерсекциска дискриминација⁹⁰.

Анализирајќи ги статистичките податоци за претставки поднесени и/или процесирани како случаи на повеќекратна и интерсекциска дискриминација врз Ромите како група, постојат вкупно 22 претставки поднесени до Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Оттука, Комисијата утврдила директна дискриминација во 6 од наведените случаи, вознемирување било утврдено во 1 случај, додека во по еден случај била утврдена повеќекратна директна дискриминација/директна повеќекратна и продолжена дискриминација/продолжено и повеќекратно вознемирување и поттикнување. Следствено на ова, може да се сумира дека во оваа категорија биле утврдени повреди на правата согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација во **вкупно 10 случаи** каде била извршена **дискриминација врз Ромите како група**, при што во **3** од наведените случаи, Комисијата утврдила **повеќекратна дискриминација/вознемирување**.

Дополнително разгледувајќи ја праксата и постапувањето на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, издвојуваме 4 процесирани случаи на сегрегација на Ромите како група, при што Комисијата во своите конечни одлуки донела 1 мислење со кое не се утврдува сегрегација⁹¹, 1 мислење со кое е утврдена индиректна дискриминација⁹², и во преостанатите 2 случаи Комисијата донела одлуки дека била извршена индиректна продолжена дискриминација и сегрегација⁹³, и индиректна дискриминација и сегрегација⁹⁴. Притоа, во сите 3 случаи каде била утврдена дискриминација или сегрегација, постапката се водела против општински основни училиште со чиешто постапување при уписите на нови ученици била извршена индиректна дискриминација или

⁸⁸ Мислење бр. 0801-312/5 од 13.12.2021 година, достапно на: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2022/01/0801-312-%D0%BE%D0%B4-13.12.21-Se-utvrduva-voznemiruvanje.21.pdf>

⁸⁹ Мислење бр. 08-121/9 од 16.8.2022 година, достапно на: <https://shorturl.at/RyB6g>

⁹⁰ Мислење бр. 08-754/5 од 26.12.2023 година, достапно на: <https://shorturl.at/2mCtD>

⁹¹ Мислење бр. 0801-128/3 од 26.7.2021 година, достапно на: <kszd.mk/wp-content/uploads/2023/02/08-128-од-26.07.21-неутврдена-дискриминација.pdf>

⁹² Мислење бр. 08-92/5 од 19.4.2022 година, достапно на: <kszd.mk/wp-content/uploads/2022/10/0802-92-од-19.04.22-утврдена-дискриминација.pdf>

⁹³ Мислење бр. 08-109/1 од 18.1.2024 година, достапно на: <kszd.mk/wp-content/uploads/2022/02/0801-306-од-08.10.2021-se-utvrduva-indirektna-diskriminacija.pdf>

⁹⁴ Мислење бр. 08-89/1 од 9.2.2022 година, достапно на: <kszd.mk/wp-content/uploads/2022/02/0801-306-од-08.10.2021-se-utvrduva-indirektna-diskriminacija.pdf>

сегрегација на учениците од ромска етничка припадност. Во продолжение на ова, Народниот правобранител на РСМ постапувал во идентичен случај против едно од наведените општински основни училишта каде КСЗД утврдила индиректна дискриминација и сегрегација на учениците Роми, при што НП укажал на потребата од измена на одлуката за реонизација на основните училишта на територијата на општина Штип, водејќи сметка и за составот на учениците во училиштата и промена на присутната сегрегација, во насока на интегрирано и инклузивно образование за децата од ромската етничка заедница.⁹⁵

Разгледувајќи ги прибраните статистички податоци за случаи кои се поднесени и/или обработени како случаи на повеќекратна и интерсекциска дискриминација, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација издвојува 11 случаи за извештајниот период, при што во 3 од наведените случаи била донесена одлука со која се утврдува директна интерсекциска дискриминација⁹⁶, додека во еден случај било донесено мислење со кое се утврдува директна дискриминација.⁹⁷

Случаи на пристап до правда

Анализирајќи ги податоците од праксата на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, во однос на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа на правосудство воопшто, Комисијата утврдила дискриминација во 4 случаи во областа на правосудство во рамки на временскиот период од 1.1.2021 до 31.12.2023 година⁹⁸. Имајќи го предвид претходно наведеното, од четирите постапки, една претставка е поднесена во име на група Роми, од страна на Европскиот центар за права на Ромите, при што постапката се водела против Министерството за внатрешни работи на Република Северна Македонија⁹⁹. Притоа,

⁹⁵ НП бр. 1769

⁹⁶ Мислење бр. 0801-19/7 од 26.7.2021 година, достапно на: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2021/11/Se-utvrduva-diskriminacija-0801-19-%D0%BE%D0%B4-26.07.21.pdf>

Мислење бр. 08-136/4 од 1.9.2021 година, достапно на: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2021/12/0801-136-%D0%BE%D0%B4-01.09.21-Se-utvrduva-diskriminacija.21.pdf>

Мислење бр. 08-147/3 од 3.8.2021 година, достапно на: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2021/12/0801-147-%D0%BE%D0%B4-30.08.21-Se-utvrduva-diskriminacija.21.pdf>

⁹⁷ Мислење бр. 08-440/6 од 16.8.2023 година, достапно на: kszd.mk/wp-content/uploads/2023/08/08-440-од-16.08.23-утврдена-дискриминација.6.pdf

⁹⁸ Мислење бр. 0801-230/6 од 22.12.2021 година - <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2022/01/0801-230-%D0%9E%D0%94-22.12.21-Se-utvrduva-diskriminacija.pdf>

Мислење бр. 08-401/13 од 29.8.2023 година, достапно на <https://shorturl.at/4EbKH>

Мислење бр. 08-21/3 од 3.3.2023 година, достапно на <https://shorturl.at/Ok1zR>

Мислење бр. 08-69/7 од 16.3.2023 година, достапно на <https://shorturl.at/ksnli>

⁹⁹ Мислење 08-401/13 од 29.8.2023 година, достапно на: <https://kszd.mk/wp-content/uploads/2023/08/08-401-%D0%BE%D0%B4-29.08.23-%D1%83%D1%82%D0%B2%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B0->

потребно е да се истакне дека во предметниот случај, иако претставката била поднесена за сторена дискриминација врз основа на имотен статус и етничка припадност, Комисијата во своето мислење донела одлука со која се *утврдува индиректна дискриминација врз основа на имотна состојба и социјално потекло во областа на правосудство и управа*. Освен претходно наведениот случај, не се евидентирани претставки и случаи на покрената постапка за заштита од дискриминација во областа на правосудство каде станува збор за апликантки – Ромки или кои биле поднесени во име на Ромки.

Во однос на случаите на пристап до правда кои биле поднесени и/или процесирани пред Народниот правобранител во областа на правосудство со особен фокус на пристапот до правда, не се евидентирани случаи во конкретната област.

Во однос на случаите на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во кои Народниот правобранител постапувал во текот на извештајниот период од 2021 до 2023 година, достапни се податоци за еден случај каде Здружението за правата на жените Ромки поднело претставка во име на физичко лице, кое искажало поплака за дискриминација врз етничка, расна и верска основа од страна на вработени во приватна здравствена установа. Дополнително, во категоријата на случаи на дискриминација во областа правосудство, каде апликантите биле жени Ромки или пак претставките до Народниот правобранител биле поднесени во име на жени Ромки, бил евидентиран 1 случај кој повторно бил пријавен од страна на Здружението за заштита на правата на жените Ромки, во име на физичко лице, при што била искажана поплака за сторена интерсекциска дискриминација врз основа на раса, боја на кожа, национална или етничка припадност од страна на неколку правни субјекти, како и од страна на вработени во полициска станица.

Случаи на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во пристапот до правда

Анализирајќи ги податоците од праксата на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и Народниот правобранител, во однос на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во областа на правосудство воопшто, не се евидентирани, поднесени и процесирани случаи на дискриминација во рамки на временскиот период од 1.1.2021 до 31.12.2023 година. Имајќи го предвид претходно наведеното, не се евидентирани претставки и случаи на покрената постапка за заштита од дискриминација во областа на правосудство каде станува збор за апликантки – Ромки или пак каде предметните претставки биле поднесени во име на Ромки.

Случаи на повеќекратна и интерсекциска дискриминација во пристапот до правда за жените и девојчињата Ромки

Следствено на претходните фази на анализа на податоците од поднесени и процесирани претставки и поведени постапки пред Комисијата за спречување и заштита од дискриминација и Народниот правобранител, може да се воочи дека во постапувањето за извештајниот период од 1.1.2021 година до 31.12.2023 година, не се евидентирани случаи на повеќекратна или интерсекциска дискриминација во пристапот до правда за жени и девојчиња Ромки.

Други наоди во врска со повеќекратна и интерсекциска дискриминација во пристапот до правда за жените и девојчињата Ромки

Годишни извештаи на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација 2021 година

Од достапните статистички податоци кои можат да се извлечат од годишните извештаи за работата на Комисијата, во 2021 година биле поднесени вкупно 7 претставки од страна на лица со ромска етничка припадност. Притоа, следејќи ја вкрстената анализа на подносителите во однос на нивниот пол и етничка припадност, кај подносителите од ромска етничка припадност, почести подносиители биле жените Ромки, со сооднос од 4 спрема 3 во однос на мажите Роми.¹⁰⁰

2022 година

Следејќи ја ваквата статистика во годишните извештаи на Комисијата од последователните години, во 2022 година може да се забележи дека во оваа година биле поднесени вкупно 2 претставки за заштита од дискриминација од страна на лица припадници на ромската етничка заедница, со тоа што дополнително треба да се забележи дека Комисијата за спречување и заштита од дискриминација иницирала 7 постапки за заштита од дискриминација по службена должност, при што една од нив била поведена за заштита од дискриминација на ученик во средно општинско училиште врз основа на неговата етничка припадност како Ром. Во однос на утврдените облици на дискриминација, од вкупно 70 случаи на утврдена дискриминација во 2022 година, при што 23 од нив претставуваат потешки облици на дискриминација, конкретните утврдени облици на дискриминација кои се во интерес на предметниот извештај можат да се забележат во следнава статистика: 1 случај на **директна продолжена и интерсекциска дискриминација**, 1 случај на

¹⁰⁰ Комисија за спречување и заштита од дискриминација, „Годишен извештај за 2021 година“, стр. 20

директна повеќекратна и продолжена дискриминација, 1 случај на повеќекратно вознемирување, 4 случаи на продолжено и повеќекратно вознемирување и 1 случај на продолжено, повторено и повеќекратно вознемирување. Дополнително на ова, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација утврди и еден случај на потежок облик на дискриминација која се констатира во два вида, како случај на **продолжено и повеќекратно вознемирување и продолжено и повеќекратно повикување, поттикнување и инструкција за вознемирување.**¹⁰¹

Во однос на **општите препораки** кои биле упатени од страна на Комисијата во 2022 година, 2 од нив се однесувале на отстранување на дискриминација кон ромската етничка заедница, при што со првата од нив¹⁰² се препорачува на локалната самоуправа да обезбеди еднаков пристап до вода за сите граѓани со особен фокус на ромската етничка заедница, додека втората препорака¹⁰³ е во насока на отстранување на сегрегација на учениците Роми во основното образование, на начин што доследно ќе се почитуваат актите за реонизација во општините при запишувањето на учениците во основни училишта.

Дополнително на ова, вреди да се забележи дека во 2022 година, најчесто пријавената основа за дискриминација била националната или етничката припадност, која била застапена во 124 предмети (48,63% од вкупниот број на предмети по кои Комисијата одлучувала во тековната година).¹⁰⁴ Од наведените 124 поднесени претставки во кои како дискриминаторски основи биле пријавени националната или етничката припадност, само 12 биле поднесени од страна на или во интерес на лица припадници на ромската етничка заедница. Ова претставува дополнителен индикатор за недоволното пријавување од страна на Ром(к)ите, имајќи ја предвид реалната фактичка состојба и нивото на дискриминација, во споредба со бројот на пријавени случаи каде се утврдила дискриминација врз припадници на ромската етничка заедница, кој се одразува со само 9,68% од Мислењата со кои се утврдува дискриминација врз овие основи.

2023 година

Анализирајќи ги статистичките податоци од целокупното постапување на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во 2023 година, може да се забележи зголемување на бројот на претставки кои биле поднесени од страна на физички лица со ромска етничка припадност или од страна на здруженија за заштита на правата на Ром(к)ите, при што биле поднесени вкупно 15 претставки за заштита од дискриминација, што е за 3 повеќе од претходната година.

¹⁰¹ Комисија за спречување и заштита од дискриминација, „Годишен извештај за 2022 година“, стр. 27

¹⁰² Општа препорака бр. 08-243/1 од 27.4.2022 година, достапна на: <https://tinyurl.com/5f95yuj8>

¹⁰³ Општа препорака бр. 08-244/1 од 27.4.2022 година, достапна на: <https://tinyurl.com/5a2rtuff>

¹⁰⁴ Комисија за спречување и заштита од дискриминација, „Годишен извештај за 2022 година“, стр. 20;

Притоа, само 3,25% од вкупниот број на поднесени претставки за заштита од дискриминација биле во областа на правосудство и управа, од каде што може да се заклучи дека и покрај забележаната фактичка состојба на висок степен на дискриминација, особено на жени и девојчиња Ромки во пристапот до правда и правосудните и управни органи на Република Северна Македонија, истата не е доволно препознаена од страна на жртвите на дискриминација, што дополнително се изразува и со недоволно широко познавање на достапните механизми за заштита од дискриминација. Во врска со ова, од статистичките податоци за постапувањето на Комисијата во 2023 година, може да се извлече дека кај најголем дел од постапките во кои е утврдена дискриминација, истата е извршена од страна на институциите во јавниот сектор, што дополнително ги потврдува наводите за отежнат пристап до правда, особено на лица припадници на маргинализирани и малцински етнички заедници.

Во однос на видовите на дискриминација во случаите утврдени во предметната година, била утврдена директна **интерсекциска** дискриминација во 3 случаи и директна **повеќекратна** дискриминација во 1 случај, директна **интерсекциска** дискриминација и виктимизација во 1 случај, директна **повеќекратна** продолжена дискриминација и индиректна продолжена дискриминација во 1 случај, како и директна продолжена **интерсекциска** дискриминација и индиректна продолжена **интерсекциска** дискриминација во 1 случај. Дополнително на ова, имало 1 случај на индиректна продолжена **интерсекциска** дискриминација, 1 случај каде било утврдено повторено и **повеќекратно** вознемирување и уште еден случај каде било утврдено продолжено **интерсекциско** вознемирување.¹⁰⁵

Извештаи на Народен правобранител

Народниот правобранител секоја година на годишно ниво ги изработува извештаите за 1. Примена на начелото на соодветна и правична застапеност на етничките заедници и 2. Полова застапеност (и степен на образование – за 2022 и 2023). Во анализираниите извештаи, отсутствуваат податоци разделени по пол во Извештајот за соодветна и правична застапеност на етничките заедници, или пак податоци разделени по етничка припадност во вториот Извештај за полова застапеност, што ја ограничува можноста за вкрстена анализа на состојбите утврдени од Народниот правобранител за застапеноста на жените Ромки во јавниот сектор, како и нивото и позициите на кои се застапени.

¹⁰⁵ Комисија за спречување и заштита од дискриминација, „Годишен извештај за 2023 година“;

Извештаи за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност

Согласно законските надлежности и овластувања предвидени во член 2 став 2¹⁰⁶ од Законот за народниот правобранител¹⁰⁷, Народниот правобранител ја следи примената на начелото на соодветна и правична застапеност. Со цел следење на имплементацијата и спроведувањето на ваквото уставно загарантирано начело, Народниот правобранител изработува годишни извештаи за спроведувањето на начелото на соодветна и правична застапеност во сферата на јавниот сектор. За целите на овој тематски извештај, ќе направиме краток осврт на наводите од годишни извештаи на Народниот правобранител за извештајниот период од 2021 до 2023 година со цел да се добие појасна слика за состојбата на вработените во јавниот сектор, односно, процентуалната застапеност на Ромите и Ромките и позициите на кои истите биле вработени во јавниот сектор.ж

2021 година

Разгледувајќи го Извештајот за следење на примената на соодветна и правична застапеност за 2021 година¹⁰⁸, во рамките на 1.328 институции и органи кои биле опфатени со предметното истражување, имало вкупно 5 избрани или именувани лица од ромска етничка припадност (или пак 0,2% од вкупниот број на избрани и именувани лица), 25 Ром(и)ки кои биле вработени на раководни работни места (0,3%), 1.742 лица од ромска етничка припадност вработени на нераководни работни места (1,4%).¹⁰⁹ **Следствено на ова, во сите 1.328 институции и органи кои биле предмет на ова истражување, само 1,3% од сите вработени биле лица од ромска етничка припадност.**

Имајќи ги предвид вака систематизираниите податоци, во јавниот сектор во 2021 година има вкупно 5 избрани или именувани лица од Ромска етничка припадност и тоа 4 мажи и 1 жена (при што единствената Ромка која е избрано/именувано лице била директорката на Геронтолошкиот завод „13-ти Ноември“ Скопје), кои претставуваат само 0,2% од вкупниот број на избрани и именувани лица. Во однос на Ромите кои се вработени на раководни работни места во јавниот сектор во 2021 година, нивниот број изнесува 25 (0,3% од сите вработени Роми), додека бројот на Роми вработени на нераководни работни места е еднаков на 1.742 лица.

¹⁰⁶ „Со цел промовирање на човековите права и слободи, Народниот правобранител ја следи состојбата на почитување на човековите права и укажува на потребата од нивна заштита, спроведува соодветни истражувања, организира едукативни активности, навремено и редовно ја информира јавноста, соработува со граѓанскиот сектор, меѓународните организации и академската јавност, како и дава иницијатива за усогласување на правната регулатива со меѓународните и регионалните стандарди за човековите права.“;

¹⁰⁷ Закон за народниот правобранител (Сл. Весник бр. 35/2018);

¹⁰⁸ Народен правобранител, „Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година“, Скопје, ноември 2022 година

¹⁰⁹ „Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година“, стр. 6, 9;

Анализирајќи ги конкретно податоците за застапеноста на различните етнички заедници во основните судови во Република Северна Македонија, ценејќи го фактот дека Ромите се застапени со само 1,0%, споредбено со 78,1% кај Македонците, 16,0% кај Албанците, 1,3% кај Турците, 1,5% кај Србите, заедно со помалку застапените малцински етнички заедници (0,9% кај Власите и 0,6% кај Бошњациите), Народниот правобранител укажал дека нема напредок во почитувањето на начелото на правична застапеност, особено имајќи го во предвид недоволното вработување на помалкубројните етнички заедници.

Во однос на процентуалната застапеност во Апелационите судови во државата, прибраните податоци покажуваат дека во 2021 година, не бил евидентиран ниту еден вработен Ром/ка на било која позиција во сите 4 Апелациони судови, споредбено со останатите етнички заедници кои се застапени со најмалку еден вработен во целокупната статистика. Следствено на ова, Народниот правобранител укажува на проблемот со невработувањето на лица од ромска етничка припадност во апелационите судови, препорачувајќи итно преземање на соодветни мерки за доследна имплементација на начелото на соодветна и правична застапеност, **особено со давање на приоритет на вработување на Ром(и)ки.**¹¹⁰

Во заклучните согледувања и препораки на предметниот извештај, Народниот правобранител констатира дека ромската етничка заедница е најисклучена и најмалку застапена на ниво на јавна администрација, поради што НП ги повикува сите чинители на креирање на политики за вработување во јавната администрација да се заложат за унапредување на актуелната состојба на Ром(к)ите.¹¹¹

2022 година

Разгледувајќи го Извештајот за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2022 година, може да се воочи дека има мал пораст на бројот на избрани и именувани лица од ромска етничка припадност вработени во институциите и органите кои биле предмет на истражување и собирање податоци за конкретната година во споредба со статистичките податоци за претходната 2021 година. Оттука, од вкупно 1.963 избрани и именувани лица, 0,5% од нив, односно девет била од ромска етничка припадност. Во продолжение на ова, вработените лица од ромска етничка припадност се застапени со 0,3% на раководните работни места, со вкупно 30 лица, додека на нераководни работни места се вработени 1.686 Ром(к)и (1,4%). Следствено на ова, при компаративен преглед на целокупните податоци од 2021 и 2022 година, може да се констатира

¹¹⁰ „Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година“, стр. 76;

¹¹¹ „Извештај за следењето на примената на начелото на соодветна и правична застапеност за 2021 година“, стр. 253;

дека процентот на застапеност на Ром(к)ите во државните институции и органи стагнирал на 1,3% од вкупниот број на вработени лица.¹¹²

Во однос на процентуалната застапеност на Ромите во основните судови, може да се забележи дека истата е непроменета во однос на претходната година, односно се задржала на 1%, следствено на што Народниот правобранител повторно укажува на непостоењето на напредок во почитувањето на начелото на соодветна и правична застапеност. Состојбата со вработувањата во апелационите судови во државата е идентична од аспект на застапеноста на Ромите како и во 2021 година, со тоа што оваа етничка заедница е повторно незастапена, односно не постои ниту едно вработено лице во било кој од четирите апелациони судови, независно дали станува збор за избрани или именувани лица, лица вработени на раководни или нераководни работни места.¹¹³

Во продолжение, Народниот правобранител, разгледувајќи ги прибраните податоци од основните јавни обвинителства, констатирал дека Ром(к)ите се најмалку застапената етничка заедница, на која отпаѓаат само 0,5% од бројот на вработени лица, споредено со Македонците (77,1%), Албанците (15,9%), Србите (1,2%), Власите (1,9%) и Бошњациите (1,0%).¹¹⁴

Во заклучните согледувања на извештајот за 2022 година, Народниот правобранител укажал на потребата избраните и именуваните кадри кои раководат во јавниот сектор на да водат грижа за потребата од адекватно поставување на раководен кадар од помалку бројните заедници, ставајќи особен акцент на ромската етничка заедница.¹¹⁵

2023 година

Согласно податоците од извештајот за следење на начелото на соодветна и правична застапеност за 2023 година, може да се забележи и намалување на бројот на вработени Ром(к)и во однос на податоците од изминатите 2 години, при што нивната процентуална застапеност во однос на вкупниот број на вработени лица во јавниот сектор останува иста – 1,3%. Оттука, бројот на Ром(к) кои во 2023 година биле избрани и именувани лица изнесува 8 (0,3% од сите избрани и именувани лица во 2023 година), додека кај лицата кои биле вработени на раководни работни позиции, 23 од нив биле припадници на ромската етничка заедница (0,3% од вкупниот број на лица вработени на раководни работни позиции).

Во однос на застапеноста на Ромите во судските органи, продолжува недостатокот на вработени на раководни работни места во основните судови, како и целосна незастапеност во апелационите

¹¹² Народен правобранител – „Извештај за следењето на начелото на соодветна и правична застапеност за 2022 година“, септември 2023 година

¹¹³ Ibid, стр. 46

¹¹⁴ Ibid стр. 50

¹¹⁵ „Извештај за следењето на начелото на соодветна и правична застапеност за 2022 година“, стр. 154, 155

судови во државата, при што може да се забележи дека Ромите се единствената етничка заедница која нема ниту еден вработен на која било позиција во второстепените судови.

Како и во предметниот извештај, во Извештајот за примената на начелото на соодветна и правична застапеност на вработените во јавниот сектор во 2023 година, Народниот правобранител ги истакнува истите заклучоци, упатувајќи јавна критика во однос на малиот број на застапеност на лица од ромската етничка заедница на раководни работни места, ценејќи го фактот дека од вкупниот број на лица на раководни работни позиции во јавниот сектор, само 0,3% од нив се Роми.¹¹⁶

Посебни извештаи за половата застапеност на вработените во јавниот сектор

2021 година

Народниот правобранител во својот извештај за половата застапеност во јавниот сектор за 2021 година констатира дека во вкупно 1.345 субјекти на јавниот сектор од кои биле прибирани податоци, има 134.099 вработени лица, од кои 69.014 (51,46%) се мажи, додека 65.085 (48,54%) се жени. Притоа, правејќи компаративна анализа со извештајот од претходната 2020 година, констатирано е зголемување на процентот на застапеност на жените во јавниот сектор од 0,53%. Во однос на избраните и именувани лица, Народниот правобранител констатирал дека жените на овие позиции се застапени со 43,64% (1.012 вработени лица), во споредба со 56,36% (1.307 вработени лица) кај мажите. Во однос на лицата вработени на раководни работни места, соодносот на жени со мажи изнесува 46,50% и 53,50% соодветно, додека кај вработените на нераководни работни места, жените се застапени со 48,79%, а мажите со 51,21%.¹¹⁷

2022 година

Во посебниот извештај за половата застапеност и степен на образование во јавниот сектор за 2022 година, Народниот правобранител забележал мал напредок во остварување на половата еднаквост меѓу мажите и жените вработени во јавниот сектор со зголемување од 0,61% во бројот на вработени жени, резултирајќи со целокупна застапеност од вкупно 49,15%. Притоа, било забележано намалување на процентот на избрани и именувани лица кои се жени во однос на 2021 година, со тоа што процентот на застапеност се намалил за 0,54%, додека кај статистиката на вработени на раководни позиции, процентот на вработени жени се зголемил за 1,5% во однос на 2021, а

¹¹⁶ Народен правобранител - „Извештај за следењето на начелото на соодветна и правична застапеност за 2023 година“, стр. 253

¹¹⁷ Народен правобранител, „Посебен извештај за половата застапеност во јавниот сектор за 2021 година“, Скопје, септември 2022 година;

дополнително била зголемена и застапеноста на жените вработени на нераководни позиции за 0,55%.¹¹⁸

2023 година

Согласно статистичките податоци добиени за процентуалната застапеност на жените и мажите во јавниот сектор, во 2023 година, вкупниот број на вработени жени изнесувал 64.037 или 50,07%, додека преостанатите 49,93% ги претставуваат мажите со 63.852 вработени. Имајќи го ова предвид, односот помеѓу жени и мажи кои се избрани и именувани лица изнесува 44,71% спроти 55,29%, додека кај вработените на раководни работни позиции може да се забележи помал јаз, ценејќи ги податоците дека 48,26% од нив се жени, а 51,74% од нив се мажи.

Имајќи ги ваквите податоци за процентуалната полова застапеност, вреди да се забележи дека иако жените се незначително помалку застапени на раководни позиции или како избрани и именувани лица, процентот на жени вработени во јавниот сектор со високо образование (31,68%) е повисок од оној на мажите (21,29%).¹¹⁹

Постапување на Народниот правобранител

Во врска со законски предвидените надлежности на Народниот правобранител, согласно статистичките податоци од постапувањето на оваа институција, во 2021 година биле поднесени вкупно 43 претставки во областа на **недискриминација и соодветна и правична застапеност**, од кои 2 биле поднесени од страна на ромски здруженија. Во само 2 од овие предмети било евидентирано дека се работи за подносителите кои се декларирале како припадници на ромската етничка заедница. Во 2022 година, вкупниот број на поднесени претставки во областа на недискриминација и соодветна и правична застапеност изнесувал 76, од кои 2 биле поднесени од страна на ромски здруженија. Ниту една претставка за заштита од дискриминација не била поднесена од страна на физичко лице кое се декларирало како Ром или Ромка. Разгледувајќи ги статистичките податоци за постапувањето на Народниот правобранител во последната година од извештајниот период – 2023 година, може да се воочи дека вкупниот број на поднесени претставки за недискриминација и правична застапеност во однос на минатите години се намалил на 50 претставки. Дури 10% од овие претставки или 5 од нив, биле поднесени од страна на ромски здруженија. Една од претставките за недискриминација била поднесена од страна на лице припадник на ромската етничка заедница.

¹¹⁸ Народен правобранител, „Посебен извештај за половата застапеност и степен на образование во јавниот сектор за 2022 година“, Скопје, октомври 2023 година

¹¹⁹ Народен правобранител, „Посебен извештај за половата застапеност и степен на образование во јавниот сектор за 2023 година“, Скопје, декември 2024 година

Преку **механизмот за граѓанска контрола**, Народниот правобранител обезбедува поддршка и заштита на жртвите во конкретни постапки пред државните органи. Согласно податоците од постапувањето за време на извештајниот период од 2021 до 2023 година, во 2021 не била поднесена претставка за заштита преку овој механизам од страна на лице припадник на ромската етничка заедница. Идентични се и податоците за 2023 година во конкретната област, додека во 2022 година, од вкупно 11 постапки кои се водеа во оваа област, само 1 била поднесена од страна на лице кое се декларирало како Ром или Ромка.

Во продолжение, Народниот правобранител, преку Одделот за заштита на правата на децата и лицата со попреченост, го следи остварувањето на правото на образование на учениците Роми во општинските основни училишта. Во конкретниот случај, Народниот правобранител ја следи состојбата на сегрегација на децата Роми во основните училишта, при што истата била нотирана уште во 2014/2015 година, преку информирање за состојбата со уписите на ученици Роми во двете конкретни општински основни училишта, согласно Пресудата на Европскиот суд за човекови права во предметот Елмазова и други против Северна Македонија¹²⁰ во која била утврдена сегрегација на децата од ромска етничка припадност.

Имајќи ги предвид констатираните повреди на сегрегација на учениците Роми во ООУ „Ѓорги Сугарев“ - Битола и ООУ „Гоце Делчев“ - Штип, во учебната 2022/2023 година, Народниот правобранител препорача преземање на низа мерки и дејствија од страна на Министерството за образование и наука заедно со единиците на локалните самоуправи и наведените општински училишта, со цел надминување на проблемот со сегрегација на ученици Роми. Во прилог на претходното оди и донесената Пресуда на Европскиот суд за човекови права во предметот Елмазова и други против Северна Македонија, како и насоките на Владата на РСМ за извршување на предметната пресуда, вклучително и преку реализација на мерки и активности за десегрегација на учениците Роми. Притоа, следејќи ја состојбата во тековната учебна година (2023/2024), Народниот правобранител во својата споредбена анализа констатирал дека во учебната 2023/2024 година нема позитивни промени во решавање на проблемот со сегрегацијата на учениците Роми, со тоа што, правејќи компаративна анализа со статистичките податоци од минатата година, може да се воочи дека процентот на ученици од ромска етничка припадност запишани од прво до деветто одделение се зголемил, при што во учебната 2022/2023 се евидентирани 89,93% од вкупно 659 ученици, додека во 2023/2024 оваа група претставува 89,98% проценти од целокупниот број на ученици кои изнесува 609.

Во однос на споредбените податоци за состојбата во ООУ „Гоце Делчев“ – Штип, Народниот правобранител констатира дека учениците Роми и натаму се запишуваат само во централната зграда на општинското основно училиште, со тоа што во учебната 2022/2023, од прво до деветто одделение 61,36% од запишаните 590 ученици биле Роми, додека во тековната учебна година

¹²⁰ Апликација број 11811/20 и 13550/20;

(2023/2024), учениците од ромска етничка припадност се застапени со 59,51% од вкупно 573 ученици.

Дополнително на ова, Народниот правобранител истакнува дека од страна на двете училишта, на барање на родителите и старателите на учениците биле издадени вкупно 53 согласности (34 од ООУ „Гоце Делчев“ – Штип и 19 од ООУ „Ѓорѓи Сугарев“ - Битола) за запишување на деца во прво одделение, со што истите се запишани во други општински училишта. Поради претходно наведеното, сè уште може да се забележи практиката на запишување ученици од македонска етничка припадност во училишта кои не се опфатени согласно Одлуката за реонизација, односно не се дел од реонот според местото на живеалиште/постојано престојувалиште, со што може да се констатира дека родителите не сакаат нивните деца да учат со Роми.¹²¹

Вклучување на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во судски постапки како пријател на судот (amicus curiae)

Во врска со претходно наведениот случај, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, согласно надлежностите од член 21 став 19 од Законот за спречување и заштита од дискриминација, поднесе барање за вклучување во судска постапка пред Основниот граѓански суд Скопје како пријател на судот (amicus curiae) во тужба од јавен интерес поднесена од страна на Хелсиншкиот комитет за човекови права против Владата на Република Северна Македонија, Министерството за образование и наука, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Државниот просветен инспекторат, Општина Битола и Општина Штип, со цел да биде утврдено дека тужените не ги презеле потребните мерки за спречување на сегрегацијата на учениците Роми во образовниот процес.

Постапувајќи по поднесената тужба, Основниот граѓански суд Скопје, на 21.11.2023 година донесе пресуда¹²² со која се утврдува дека тужените – Влада на Република Северна Македонија, Министерство за образование и наука, Општина Битола и Општина Штип сториле дискриминација и сегрегација врз децата Роми во образованиот процес преку непреземање односно пропуштање да се преземат активности за уредување на начинот на реонизација со цел избегнување на можна сегрегација, непреземање односно пропуштање да преземат активности за рамномерно и соодветно распоредување на учениците Роми со другите етнички заедници во паралелките, како и пропуштање да бидат преземени активности за процес на десегрегација и санкционирање на актите на дискриминација сторени од страна на основните училишта. Дополнително на ова, со предметната пресуда е утврдено дека Владата на РСМ, Министерството за образование и наука,

¹²¹ Народен правобранител – Информација за состојбата со уписите на ученици Роми во ООУ „Ѓорѓи Сугарев“ – Битола и ООУ „Гоце Делчев“ – Штип во учебната 2023/2024, достапно на <https://ombudsman.mk/CMS/Upload/NarodenPravobranitel/upload/Predmetno%20rabotenje/2023/Informacija-Upis%20na%20Romi-11.2023.pdf>

¹²² Пресуда бр. VI П4-76/21, донесена на 21.11.2023 година од Основен граѓански суд Скопје;

Министерството за труд и социјална политика и Министерството за здравство на РСМ сториле дискриминација и сегрегација со пропуштање да преземат дејствија за носење на законски и подзаконски акти за детално уредување на начинот на категоризација на децата со посебни потреби, посебно децата Роми, како и непреземање односно пропуштање да преземат дејствија за рекатегоризација на несоодветно категоризирани деца Роми кои учат во специјалните училишта. На крај, со оваа пресуда е утврдено дека тужените (Влада на РСМ, МОН, МТСП, МЗ, РСМ – Државен просветен инспекторат, Општина Битола и Општина Штип) сториле дискриминација и сегрегација врз децата Роми во образовниот процес, со непреземање односно пропуштање да преземат дејствија за едукација на сите чинители во образованиот систем и родителите на децата со цел полесно препознавање и борба против актите на дискриминација.

4.2. ГЛАВНИ НАОДИ ОД ПРАКТИКАТА НА НП И КСЗД

Анализирајќи ги погоре наведените статистики за случаите од практиката на Народниот правобранител и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, може да се нотира дека има неколку случаи во кои била утврдена повеќекратна и/или интерсекциска дискриминација¹²³, меѓутоа нема случаи каде се утврдени овие видови на дискриминација и притоа да станува збор за областа на правосудство и управа, дополнително со фокус на пристапот до правда. Следствено на ова, конкретизирајќи ја предметната област на претставки поднесени од страна на или во име на жени и девојчиња Ромки, може да се дојде до заклучок дека ниту една од претходно наведените институции не постапувала или пак донела одлука во оваа конкретна област во корист на Ромките. Притоа, имајќи ја предвид актуелната фактичка состојба во пракса, може да се забележи висок степен на дискриминација, особено врз жени и девојчиња Ромки во пристапот до правда и правосудните и управни органи на Република Северна Македонија. Сепак, недоволно широкото познавање на достапните механизми за заштита од дискриминација од страна на жртвите на дискриминација, како и недовербата во институциите, води до фактичка состојба каде дискриминацијата не е доволно препознаена од страна на Ромките.

¹²³ Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во извештајниот период утврдила интерсекциска и/или повеќекратна дискриминација во 24 случаи од вкупно 169 случаи на утврдена дискриминација, што претставува 14,2% од сите случаи на утврдена дискриминација во периодот од 2021 до 2023 година.

5. ЗАКЛУЧОК

Меѓународната и регионалната правна рамка за заштита на човековите права, особено Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жената, Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација, Истанбулската конвенција, како и праксата на ЕСЧП, извршија значајно влијание врз развојот на домашната правна рамка и препознавањето на интерсекциската дискриминација на национално ниво. Законот за спречување и заштита од дискриминација е единствен Закон во кој изречно се препознава интерсекциската дискриминација и се предвидува како потешок облик на дискриминација. Ова претставува значајна можност за соодветно адресирање на системската дискриминација со која се соочуваат Ромките, а која најчесто е засилена со меѓусебно испреплетување на мизогинијата и расизмот. Дополнително, Законот за спречување и заштита од насилство врз жени и семејно насилство ја препознава ранливоста на Ромките, земајќи го предвид нивниот специфичен социо - економски и културен контекст кој ги изложува на зголемен ризик од насилство и дискриминација. Според овој закон, судовите и обвинителствата имаат обврска да собираат податоци за родово базирано насилство расчленети по основи, сепак при изготвување на овој Извештај такви податоци не беа достапни. Во обезбедување на еднаков пристап до правда за жените Ромки значаен е Законот за бесплатна правна помош. Иако во 2019 година беше донесен нов закон, чија цел беше да се унапреди системот за бесплатна правна помош, сепак од податоците добиени од јавната дискусија произлезе дека постојат неколку предизвици во практиката, како: неодржлива финансиска поддршка на невладините организации како најпрепознаени даватели на бесплатна правна помош, ретко одобрување на секундарна правна помош, обесхрабреност кај жените Ромки да побараат бесплатна правна помош, недоволна информираност за начинот на остварување на бесплатна правна помош, недоволни капацитети за остварување на надлежностите од страна на Министерството за правда и неможност за користење на бесплатна правна помош од страна на лица без државјанство или без документи, што особено ги засега Ромките. Сепак, Законот за спречување и заштита од дискриминација се однесува на сите области од општественото живеење, меѓу кои пристапот до добра и услуги, правосудство и управа, оттука, се овозможува заштита на Ромките од дискриминација во случаи во кои имале предизвик во пристапот до правдата.

Во однос на стратешки документи анализирани погоре, може да се заклучи дека отсуствува комплементарност во нивната подготовка, како и неусогласеност во препознавањето на интерсекциската дискриминација. Предложените мерки во овие документи, исто така, не се комплементарни и не се координирани насочени кон елиминирање на интерсекциската дискриминација врз Ромките.

Извештајот покажува дека правна рамка не е доволна за постигнување на суштествена еднаквост на Ромките, особено во пристапот до правдата. Историски присутните предизвици, како на пример,

социо – економската состојба, културни и институционални предрасуди, пред се' во судскиот систем и управата ја одржуваат системската дискриминација врз Ромките. Јазичните бариери, недостатокот на правна свест и недовербата во институциите дополнително ја влошуваат нивната ранливост, спречувајќи ги да бараат и да добијат правда.

Надлежностите предвидени во Законот за Народниот правобранител и Законот за спречување и заштита од дискриминација им даваат силна позиција на националните тела за човекови права во борбата против сложените форми на дискриминација со кои се соочуваат Ромките во пристапот до правда. Податоци добиени од Народниот правобранител и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација укажуваат на тоа дека механизмите за заштита од дискриминација не се користат доволно, на што укажува бројот на предмети по кои двете институции постапувале во извештајниот период од 2021 до 2023 година. До Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, во извештајниот период од 2021 до 2023 година биле поднесени вкупно 12 претставки каде апликантките се Ромки или се поднесени во име на Ромки, при што од овие 12 поднесени претставки, во 1 случај била утврдена директна продолжена интерсекциска дискриминација и во 1 случај била утврдена директна интерсекциска дискриминација. Разгледувајќи ги овие 2 случаи во рамката на вкупниот број на утврдени случаи на интерсекциска и/или повеќекратна дискриминација, кој изнесува 24, може да се заклучи дека бројот на случаи каде КСЗД утврдила интерсекциска дискриминација врз Ромки претставува само 8,3% од вкупниот број на случаи каде била утврдена интерсекциска и/или повеќекратна дискриминација во овие 3 години. Дополнително, вреди да се истакне дека КСЗД и НП постапувале во случаи на интерсекциска и повеќекратна дискриминација, во која интерсекционалноста ја сочинуваат карактеристиките етничка припадност – Ромки и род – жени, но двете институции немаат постапувано по вакви случаи во областа пристап до правда.

За да се намали јазот помеѓу правните стандарди и реалноста, неопходни се проактивни мерки. Ова вклучува програми за градење капацитети за правни професионалци, кампањи за подигнување на свеста и воспоставување услуги за поддршка прилагодени на потребите на жените Ромки. Само преку континуирана посветеност и проактивност на институциите, принципите содржани во овие правните инструменти можат да направат реална промена во животот на жените и девојчињата Ромки.

6. ПРЕПОРАКИ

Од канцелариското истражување, анализата на податоците од извештаите на релевантите институции и одржаната јавна дискусија на тема *„Повеќекратната и интерсекциската дискриминација и пристапот до правда со посебен фокус на жените и девојчињата Ромки“*, произлегоа препораките истакнати во продолжение:

БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

- Министерството за правда и граѓанските организации кои се регистрирани даватели на бесплатна правна помош треба да спроведат информативни кампањи за охрабрување и правно зајакнување на жените Ромки, во врска со нивните права и механизмите за заштита, вклучително и користењето на бесплатната правна помош;
- Министерството за правда да го подобри пристапот до бесплатната правна помош со отворање на подрачни канцеларии на Министерството за правда во сите општини во кои е застапена ромската заедница, во насока на подобрување на пристапот;
- Министерството за правда да иницира измени и дополнувања на Законот за бесплатна правна помош во насока на опфаќање на лицата без државјанство и без документи како корисници на бесплатна правна помош;
- Министерството за правда да изготви анализа за постапувањето во случаите на секундарна правна помош и адресирање на предизвиците во врска со одобрување на истата;
- Министерството за правда во соработка со КСЗД и ромски граѓански организации да организира обуки за сензибилизација на вработените во подрачните канцеларии на Министерството за правда за давање на бесплатна правна помош во насока на работа со Роми/ки и
- Министерството за правда да распредели доволно финансиски средства за обезбедување на финансиска стабилност на граѓанските организации кои се даватели на бесплатна правна помош преку преобмислување на начинот на финансиска поддршка за бесплатна правна помош.

ПРАВОСУДСТВО И УПРАВА

- Министерството за јавна администрација, во соработка со КСЗД, да подготви и спроведе обуки за подигнување на свеста, сензибилизација, справување со несвесна пристрасност и зголемување на информираноста на вработените во јавниот сектор, со цел обезбедување на еднаков пристап на Ромките до услугите. Воедно, Министерството за јавна администрација треба да иницира измени и дополнувања на Законот за административни службеници во насока на опфаќање на овие обуки во рамки на задолжителните обуки за

административните службеници или овие обуки да се интегрираат како задолжителни во годишните планови за спроведување обуки;

- Сите органи на државната управа, државните институции, органите на единиците на локалната самоуправа и правните лица со јавни овластувања доследно да ги спроведуваат внатрешните дисциплински постапки, односно доследно да утврдуваат лична одговорност на службениците во случаи во кои ќе биде детектирано дискриминаторско однесување од страна на вработените во институциите кон Ромките и другите маргинализирани групи.
- Министерството за социјална политика, демографија и млади, да изготви анализа за состојбите со родово базирано насилство, во која ќе биде анализиран и пристапот на центрите за социјална работа во случаите на пријавување на семејно насилство од страна на жени Ромки, согласно обврската од Законот за спречување на насилство врз жени и семејно насилство;
- Министерството за социјална политика демографија и млади, во соработка со КСЗД и ромски граѓански организации да спроведе обуки за сензибилизација на вработените во центрите за социјална работа, со цел намалување на дискриминацијата и родовото стереотипизирање, особено во случаите на решавање на родителски и други семејни односи, како и во случаи на родово базирано насилство и семејно насилство;
- Академијата за судии и јавни обвинители, во соработка со КСЗД и граѓански организации да спроведе обуки за родова сензибилизација на судиите и јавните обвинители, со цел елиминација на дискриминаторско однесување и родова стереотипизација кога истото потекнува од нив и обезбедување на еднаквост на жените Ромки во постапките и
- Академијата за судии и јавни обвинители континуирано да работи на зајакнување на капацитетите на судиите за постапувањето во случаи на дискриминација, вклучително и препознавање на сложените форми на дискриминација.

ЗАСТАПЕНОСТ НА РОМКИТЕ

- Министерството за јавна администрација да иницира носење нов Закон за соодветна и правична застапеност, кој ќе обезбеди соодветна и правична застапеност на Ромките во државните органи и институции, со цел елиминација на јазичните бариери, зголемување на довербата и охрабрување на Ромките да пристапат до нив;
- Академијата за судии и јавни обвинители да изготви анализа за застапеност во Академијата, расчленета по род и етничка припадност и да воведо афирмативни мерки за зголемување на бројот Роми/ки слушатели на почетна обука.
- Националното координативно тело за имплементација на Стратегијата за Ромите во РСМ да изработи план за зголемување на влезот на Ромките на одлучувачки позиции во институциите, издвојување на средства за негово финансирање и спроведување на истиот.

КООРДИНИРАНИ ПОЛИТИКИ

- Владата на РСМ да ги усогласи стратешките подзаконски акти и политики во насока на препознавање на жените Ромки како посебна ранлива категорија и предвидување специфични насочени мерки за превенција и заштита од дискриминација на жените Ромки;
- Владата на РСМ да обезбеди соодветни финансиски средства за имплементирање на стратегиите и националните акциски планови кои се однесуваат на жени Ромки и
- Надлежните министерства да работат на зголемување ефикасноста, функционалноста и соработката на националните координативни тела формирани со стратегиите и политиките.

НАЦИОНАЛНИ ИНСТИТУЦИИ ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА

- Собранието на РСМ да изгласа измени и дополнувања на Законот за спречување и заштита од дискриминација за транспонирање на ЕУ Директивите 1499/24 и 1500/24, кои се однесуваат на стандардите за телата за еднаквост, а со цел обезбедување финансиска и кадровска независност на КСЗД;
- КСЗД да иницира или да се вклучи како *amicus curiae* или замешувач во *actio popularis* тужба за заштита од интерсекциска дискриминација на жени Ромки во пристапот до правда;
- КСЗД да ја засили својата превентивна функција со преземање конкретни превентивни мерки насочени кон зголемување на свеста и градење на капацитетите на жените Ромки за препознавање и заштита од интерсекциска дискриминација;
- Подобрување на соработката на КСЗД и НП во спречување и заштита од интерсекциска дискриминација врз жените Ромки;
- НП да воведат интерсекциски пристап во Извештаите кои ги изготвува, вклучително да вметне вкрстени етнички и родови податоци и
- НП и КСЗД да ја зголемат проактивноста во давање предлози за усогласување на законите, прописите и практиките со меѓународните и регионалните инструменти за човекови права, со особен фокус на интерсекциската дискриминација.

7. АНЕКСИ

Анекс 1

Заклучни согледувања на Комитетот за елиминација на дискриминација врз жените по Шестиот периодичен извештај на Република Северна Македонија

Во однос на Македонија, **Комитетот за елиминација на дискриминација врз жените во 2018 година последен пат ги објави своите согледувања.**

Комитетот најпрво го поздравува напредокот на државата со усвојување на политиките за родова еднаквост и Роми, особено усвојувањето на НАП-от за родова еднаквост 2018 – 2020, Стратегијата за родова еднаквост 2013 – 2020 и акциските планови и Стратегијата за Ромите 2014 – 2020 и акциските планови.

Комитетот искажува загриженост во однос на генералната свесност за Конвенцијата, Факултативниот протокол и општите препораки на Комитетот, поради што препорачува обезбедување на информации за Конвенцијата на особено ранливите групи на жени, меѓу кои и жените Ромки и градење на капацитетите на носителите на правосудни функции, особено судиите за примена на Конвенцијата. Недоволната информираност за Конвенцијата и нејзината недоволна примена во политиките, законодавството и судството влијае врз пристапот до правда за жените во смисла на Општата препорака бр. 33 на Комитетот, односно покажува дека државата пропуштила да ги исполни обврските за обезбедување ефективни, достапни, транспарентни, непристрасни и родово сензитивни правни механизми.

Комитетот искажува особена загриженост за повеќекратната и интерсекциска дискриминација кон жените, особено Ромките, поради што, препорачува заштита од сложените форми на дискриминација, како интерсекциска и повеќекратна, особено врз основа на пол. Меѓутоа, оттогаш со Законот за спречување и заштита од дискриминација е воспоставена правна рамка која овозможува препознавање, судска и вонсудска заштита, како и превенција на сложените форми на дискриминација, вклучувајќи ја и интерсекциската и повеќекратната дискриминација.

Пристапот до правда Комитетот го разгледува во посебен дел, каде има нотирано позитивни аспекти, и тоа во однос на обезбедување на бесплатна правна помош и воспоставување на заштитни механизми за дискриминација врз основа на пол и род. Сепак, детектирани се одредени недоследности, како:

- Бариери со кои се соочуваат жените при остварување на нивните права и добивање на отштета поради сложените услови за бесплатна правна помош;
- Родови стереотипи кај административните службеници и полицијата;

- Недостаток на информации поврзани со механизмите за репарација и компензација во случаите на дискриминација врз основа на пол и род и
- Недоволно пријавување на дискриминација врз основа на пол и род (врз основа на податоците на КЗД и НП).

Врз основа на таквите согледувања Комитетот ѝ препорача на државата да осигура дека жените и девојчињата ќе имаат пристап до правна помош, без разлика на нивните приходи, етничкото потекло или социјалниот статус, како и да се обезбеди доволен број на квалификувани даватели на правна помош на целата територија на државата. Што се однесува до репарација, реституција, надомест на штета и други правни лекови за дискриминација, на државата ѝ е препорачано да усвои и развие упатства и механизми за поддршка на жените при остварување на овие права. Во однос на судската заштита од дискриминација, се препорачува судовите соодветно да ги решаваат и сложените форми на дискриминација, како интерсекциска и повеќекратна дискриминација. Во овој дел, ако е потребно да се спроведат обуки и активности за подигање на свеста за судиите и адвокатите.

Комитетот, исто така, ѝ препорача на државата да ги засили афирмативните мерки за жените, особено жените кои припаѓаат на етничките малцински групи и се недоволно застапени во законодавната, извршната и судската власт, како и да го следи спроведувањето и резултатите од веќе воспоставените мерки. Препораката за усвојување на акциски план со афирмативни мерки за справување со интерсекциската дискриминација со која се соочуваат жените Ромки, жените и девојчињата со попреченост и жените од руралните средини е делумо исполента со усвојување на НАПот за жени и девојчињата Ромки врз основа на кој го подготвуваме овој извештај.

За справување со стереотипите и штетните практики, Комитетот нагласува потреба од усвојување стратегија која ќе ги адресира дискриминаторските родови стереотипи и штетните практики кон жените, особено ставајќи го фокусот на заштитата на жртвите на детски и/или присилни бракови, од што најмногу засегнати се жените и девојчињата Ромки. За справување со говорот на омраза кон жените и девојчињата, Комитетот препорачува државата да ги засили мерките за спречување и следење на говорот на омраза, како и да обезбеди ефективно спроведување на кривичните санкции за говор на омраза, фокусирајќи се на жените кои припаѓаат на етничките и другите малцински групи.

Од препораките за справување со родово базирано насилство, од аспект на релевантноста за овој извештај, би ги издвоиле:

- Државата да гарантира пристап до бесплатна правна помош за жените во постапките поврзани со родово базирано насилство, особено во однос на времените мерки на заштита;
- Олеснување на товарот на докажување за жртвите на родово базирано насилство;
- Да се осигура изрекување на времени мерки на заштита од страна на судовите и полицијата и

- Да се обезбеди координација помеѓу надлежните институции во случаите на родово базирано насилство;
- Зголемување на бројот на shelтер центри за жените – жртви на родово базирано насилство, кои ќе бидат на разумна дистанца од сторителите;
- Обезбедување на советување и рехабилитација на жените – жртви низ целата територија на државата и
- Целосен пристап до медицинска и психолошка поддршка за жените – жртви на родово базирано насилство.

За состојбите со учеството во политичкиот и јавниот живот на Ромките, Комитетот нотира дека во државата постои недостиг на програми и стратегии кои обезбедуваат учество на Ромките во сите сфери на општественото живеење, на позиции и во процесите на одлучување. Затоа ја нагласува потребата за промоција на еднаквото учество на жените во процесите на одлучување на секое ниво, во јавниот и приватниот сектор.

По однос на уписот во матичните книги на родени, Комитетот препознава дека Ромките наидуваат на низа препреки при пристапот до лични документи, како и дека постои особен ризик од бездржавјанство за децата Роми. Таквите состојби доведуваат до маргинализација и се пречка за остварување на други права, како здравствена и социјална заштита, образование, вработување итн. Дополнително, се нотира дека истите бариери доведуваат до состојба во која Ромките кои немаат документи за идентификација, се спречени да го пренесат своето државјанство на децата, што понатаму доведува до нисок процент на регистрирани деца Роми. Поради тоа, Комитетот препорачува неколку активности за надминување на ваквата состојба, меѓу кои мерки за забрзување на административните процедури и намалување на износот на административните такси за издавање на документите. На Северна Македонија ѝ е препорачано да ги засили напорите за обезбедување пристап до упис во матичните книги на родени низ целата територија, како и да се погрижи жените Ромки во овие процеси да добијат поддршка од јавните власти. Во однос на пристапот до останатите права, државата треба да обезбеди механизми за непречен пристап до истите, без разлика на статусот со државјанството, особено за жените и девојчињата Ромки. Во меѓувреме, направени се законски измени на Законот за матична евиденција и Законот за нееvidентирани лица во матичната книга на родени. Но, и покрај тоа се' уште во практиката овие лица се соочуваат со препреки и се подложени на индиректна дискриминација.

Понатаму Комитетот ги разгледал состојбите во областа на образование, вработување и здравство. Во областа на образованието забележана е висока стапка на девојчињата кои го напуштаат образовниот процес, што особено ги таргетира жените и девојчињата Ромки и оние од руралните средини. Понатаму, детектирани се постојани бариери во пристапот до образование, меѓу другите и за девојчињата кои припаѓаат на етничките малциски групи. За оваа забелешка дадени се препораки за донесување на мерки со кои ќе се спречи напуштањето на образовниот процес и ќе се обезбеди непречен пристап до образование за жените и девојчињата од етничките малицински

заедници. Исполнувањето на оваа препорака е воедно и фактор за квалитетот на пристапот до правда за жените и девојчиња Ромки, особено во насока на соодветна информираност за правата и правната заштита, како и за застапеност во правосудството.

Во однос на вработувањето, се поздравува пилот – програмата за вработување на лицата кои припаѓаат на ромската етничка заедница.

Повторно, и во областа на здравство се нотираат бариерите со кои се соочуваат жените и девојчиња Ромки, поради непоседување на документи за лична идентификација. Пред се' се соочуваат со стигматизација и дополнителни трошоци, главно во пристапот до сексуални и репродуктивни здравствени услуги, како гинеколошките услуги, преднаталните и постнаталните здравствени услуги. Ваквата состојба е особено забележана во руралните средини, како и во Крушево, Демир Хисар, Македонски Брод и Пробиштип. Врз основа на таквите наоди, Комитетот препорачал да се преземат мерки за спречување на стигматизацијата и предрасудите кон Ромките меѓу здравствениот персонал, да се интегрираат ромските здравствени медијатори во здравствениот систем и да се спречи практиката на наплата на незаконски надоместоци за јавните здравствени услуги, особено за Ромките.

Во однос на економското зајакнување, конкретно за Ромките, се препорачува државата да додели наменски финансиски средства за поттикнување на жените во пристапот до микрокредити, заеми и други форми на финансиски кредити, со цел да се промовира претприемништвото и економски да се зајакнат жените Ромки.

Комитетот во посебен дел ја разгледува состојбата на жените Ромки во Северна Македонија, каде ги поздравува дотогаш преземените мерки за унапредување на состојбите на жените и девојчиња Ромки, нотирајќи дека тие се често изложени на интерсекциска дискриминација и маргинализација. Поради тоа, се препорачува Северна Македонија да усвои насочени мерки, како и афирмативни мерки со цел спречување на интерсекциската дискриминација кон жените и девојчиња Ромки, вклучително во областа на образование, вработување, здравствена заштита и домување. Се препорачува развивање на специфични програми за ублажување на сиромаштијата и зголемување на социјалната вклученост на жените и девојчиња Ромки. Во овие процеси, особено се поттикнува вклученоста на женските ромски граѓански организации, со цел да се зајакне застапувањето против етничката дискриминација и да се промовира толеранцијата и еднаквото учество на жените Ромки во сите области од животот.

Од овој преглед се заклучува дека Комитетот за елиминација на дискриминација кон жените дава целосен преглед на состојбите и насочени препораки за унапредување на пристапот до правда и елиминација на сложените форми на дискриминација кон жените и девојчиња Ромки.

Имајќи предвид дека седмиот периодичен извештај на Северна Македонија се очекува да биде разгледан во текот на оваа година, очекувањата се истиот да даде посоодветен преглед на состојбите за временската рамка опфатена со овој тематски извештај.

Анекс 2

Првиот (основен) извештај за евалуација на ГРЕВИО за законодавните и другите мерки со кои се применуваат одредбите од Истанбулската конвенција на Северна Македонија беше усвоен од ГРЕВИО на 26.5.2023 година и објавен на 7.9.2023 година. Процесот на евалуација се спроведува како процес на доверлив дијалог со цел да се понудат предлози за подобрување, специфични за земјата, земајќи го предвид националниот контекст на страната што се разгледува. Процесот вклучува подготовка на извештај од страна на државата врз основа на основниот прашалник на ГРЕВИО (државен извештај); извештај од граѓанските организации за состојбата со родово-базираното насилство; евалуациска посета на ГРЕВИО на државата и средби со различни засегнати страни, владини и невладини претставници кои работат на полето на спречување и заштита на родово базирано насилство, насилство врз жени и домашно насилство; коментари од државата за нацрт-извештајот на ГРЕВИО; и објавување на извештајот на ГРЕВИО по неговото усвојување заедно со сите забелешки добиени од државата. Во процесот на евалуација, ГРЕВИО доби извештаи од граѓанските организации Платформа за родова еднаквост; ЕСЕ, Коалиција МАРГИНИ, Отворена порта и ЕИЈИ (заеднички) и Мрежата за мониторинг, известување и застапување на правата на жените Ромки.

Извештајот на ГРЕВИО ја нагласува потребата од задолжителна и системска обука на сите професионалци кои работат со жртви на родово-базирано насилство, за да се подигне свеста кај нив во спречувањето и заштитата од насилство. Клучните наоди релевантни за жените Ромки, се однесуваат на непропорционалната ранливост поради системската дискриминација, економската маргинализација и патријархалните норми во ромската заедница, како и ограничен пристап до услуги, кој често е отежнат поради јазичните бариери, културната стигматизација и географската оддалеченост. ГРЕВИО ја нагласува потребата од културолошки прилагодени мерки и обуки за професионалци, како и кампањи за подигање на свеста и превентивни мерки кои директно ги вклучуваат ромските заедници. Недостатокот од расчленети податоци за насилството врз жените Ромки ја ограничува ефективната на интервенциите, па се препорачува подобро собирање и анализа на податоците. Извештајот го поздравува унапредувањето на законската рамка, но сепак ја нагласува итната потреба од системски реформи за да се осигура дека најранливите групи, вклучително и жените Ромки, се соодветно заштитени и поддржани во согласност со стандардите на Истанбулската конвенција.

Анекс 3

Четврто мислење за Северна Македонија на Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства

Во четвртото мислење за Северна Македонија, Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства констатира дека со усвојувањето на Закон за спречување и заштита од дискриминација значително е подобрена правната заштита од дискриминација.

Сепак, според мислењето, КСЗД и Народниот правобранител не се опремени со соодветни ресурси за ефективно да ги исполнат своите мандати во делот на заштита на малцинствата од дискриминација. Недостигот на документација продолжува да биде главна пречка за Ромите во пристапот до нивните права, бидејќи мерките преземени во последните години се' уште не ги дадоа посакуваните резултати.

Во однос на националните малцинства, мислењето констатира дека недостасуваат наменски средства за културата на малцинствата, иако меѓуетничките односи се подобрани, етничките и верските поделби продолжуваат да постојат. И покрај напредокот во правната рамка за говорот на омраза и образованието, Ромите и понатаму се соочуваат со структурна дискриминација, со значителни проблеми во вработувањето, домувањето, здравството и образованието.

Нотирани се и неколку случаи на кршење на човековите права од страна на полициските органи, вклучително и граничната и затворската полиција. Соодветни истраги во такви случаи или санкции против припадниците на полицијата се реткост. Во однос на образованието, во мислењето се констатира дека се развиени концепти и наставни материјали кои промовираат интеркултурно образование, но во пракса мешаните средини во училиштата и училниците остануваат исклучок. И покрај умереното зголемување на стапките на упис и намалувањето на посетувањето на специјалните училишта, децата Роми продолжуваат да имаат значително пониски образовни резултати.

Во однос на препораките кон државата, со фокус на Ромите и Ромките, Комитетот препорачува:

- Да се подобри пристапот на ромските деца до квалитетно образование преку образовни медијатори, стипендии и образовни додатоци;
- Да се зголеми уписот во предучилишни установи и да се елиминира де факто сегрегираното образование;
- Да се обезбеди пристап на Ромите до бесплатни здравствени услуги, вклучително и репродуктивно здравје за Ромките;
- Да се инвестира во регрутирање и обука на ромски здравствени медијатори и лекари, особено жени;
- Да се обезбеди наменско финансирање што ги задоволува културните потреби на националните малцинства, вклучително и Ромите, и да се зајакне инклузивниот пристап во културната политика;
- Да се препознаваат, евидентираат и истражуваат инцидентите на говор на омраза и криминал од омраза, со поддршка за постојни иницијативи против говорот на омраза на интернет, со посебен фокус на дискриминација врз Ромките;
- Да се обезбедат ресурси за медиумите на јазиците на малцинствата, вклучително и Ромите, и да се поттикнува меѓукултурно разбирање преку јавниот радиодифузен сервис;

- Да се подобри имплементацијата на Законот за употреба на јазиците со инвестиции во обука на преведувачи и толкувачи, и да се обезбеди настава на јазиците на малцинствата, со фокус на достапност за Ромките;
- Да се зголеми социо-економското учество на Ромите во рурални средини преку инфраструктура, можности за вработување и поддршка за младите Ромки и
- Да се развијат програми за зголемување на учеството на Ромките на пазарот на трудот, особено по пандемијата на Ковид-19, за да се спречи негативен ефект врз нивното социо - економско учество.

Анекс 4

Извештај на Европската комисија против расизам и нетолеранција за Република Северна Македонија по шестиот циклус на мониторинг

Извештаите од шестиот круг се фокусираат на три теми кои се заеднички за сите држави членки: ефективна еднаквост и пристап до права, говор на омраза и насилство поттикнато од омраза и интеграција и инклузија, како и бројни прашања поврзани со секоја од овие теми.

Во последниот извештај за Северна Македонија од 2023 година, ЕКРИ нотира дека по последниот извештаен период е формирано ново тело за еднаквост – Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Во однос на ефективно исполнување на функциите на телото за еднаквост препорачува: приоритетно да се обезбеди финансиска и кадровска независност на Комисијата и Народниот правобранител и Комисијата да има надлежност да поведува судски постапки дури и кога не постои конкретна жртва на дискриминација.

Извештајот нотира дека говорот на омраза против Ромите е честа појава, особено на социјалните медиуми, но ретко се пријавува. И покрај преземените активности за унапредување на состојбата на Ромите во Северна Македонија, не е забележан значителен напредок. Новата Стратегија за инклузија на Ромите 2022 – 2030, е критикувана за недоволна вклученост на Ромите во нејзиното креирање, и се охрабрува државата во иднина да преземе проактивен пристап за нивното учество.

Потребно е да се подвлече дека услов за остварување на права, пристап до јавните услуги и генерално пристапот до правда е поседувањето на документи за лична идентификација, па се препорачува властите приоритетно да ги решат долгогодишните проблеми во врска со личните документи на Ромите. За спречување на антициганизмот во полициското работење се охрабруваат Ромите да пријавуваат, да се обезбедат обуки за полициските службеници, да се регрутираат Роми во полициските служби со еднакви можности за нивен кариерен развој. Конкретно, за Ромките се препорачува обезбедување стручни обуки со низок праг и активности за градење на нивните вештини.

БИБЛИОГРАФИЈА

1. Меѓународни документи

- Универзална декларација за човековите права, Обединети нации, 1948.
- Меѓународен пакт за граѓански и политички права, Обединети нации, 1966.
- Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права, Обединети нации, 1966.
- Конвенција за елиминација на сите форми на дискриминација против жените (CEDAW), Обединети нации, 1979.
- Конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација (ICERD), Обединети нации, 1965.
- Општи препораки на Комитетот за елиминација на сите форми на дискриминација бр. 28, бр. 25, бр. 33, бр. 19, бр. 35.
- Општи препораки на Комитетот за елиминација на расна дискриминација бр. 27. бр. 35, бр. 36.
- Универзален периодичен преглед (UPR), Извештај 2019 година.
- Заклучни согледувања на Комитетот за елиминација на дискриминација врз жените по Шестиот периодичен извештај на Северна Македонија, 2018.

2. Правна пракса на меѓународни механизми

- **L.A. et al. v. North Macedonia**, Комуникација бр. 110/2016, Комитет за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, UN Doc. CEDAW/C/75/D/110/2016 (24 февруари 2020).
- **S.N. и E.R. v. North Macedonia**, Комуникација бр. 107/2016, Комитет за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, UN Doc. CEDAW/C/75/D/107/2016 (2020).
- **S.B. и M.B. v. North Macedonia**, Комуникација бр. 143/2019, Комитет за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, UN Doc. CEDAW/C/77/D/143/2019 (2020).
- **J.D. et al. v. Czechia**, Комуникација бр. 102/2016, Комитет за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, UN Doc. CEDAW/C/73/D/102/2016 (2019).
- **A.S. v. Hungary**, Комуникација бр. 4/2004, Комитет за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, UN Doc. CEDAW/C/36/D/4/2004 (2006).

3. Европски документи и механизми

- Европска конвенција за човекови права, Совет на Европа, 1950.
- Рамковна конвенција за заштита на националните малцинства, Совет на Европа, 1995.
- Конвенција на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство (Истанбулска конвенција), 2011.
- Стратегија за унапредување на жените и девојките Ромки (2014-2020), Совет на Европа, 2016.
- Општи препораки на Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ), бр. 5 и бр. 13.
- Извештаи на Агенцијата за фундаментални права на ЕУ за 2022 и 2023 година.
- Извештај за евалуација (основна) на ГРЕВИО за законодавни и други мерки со кои се применуваат одредбите на Истанбулската конвенција за Северна Македонија, 2023.
- Извештај на Европската комисија против расизам и нетолеранција за Република Северна Македонија (шести циклус на мониторинг).
- Петтото мислење за Северна Македонија на Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства.

4. Судски пресуди на Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП)

- **Opuz v. Turkey**, пресуда од 9 јуни 2009, бр. 33401/02.
- **Schuler-Zraggen v. Switzerland**, пресуда од 24 јуни 1993, бр. 14518/89.
- **Paraskeva Todorova v. Bulgaria**, пресуда од 25 март 2010, бр. 37193/07.
- **J.I. v. Croatia**, пресуда од 8 септември 2022, бр. 35898/16.
- **K.H. and others v. Slovakia**, пресуда од 28 април 2009, бр. 32881/04.
- **Petropoulou-Tsakiris v. Greece**, пресуда од 6 декември 2007, бр. 44803/04.
- **I.G. and others v. Slovakia**, пресуда од 13 ноември 2012, бр. 15966/04.
- **V.C. v. Slovakia**, пресуда од 8 ноември 2011, бр. 18968/07.
- **N.B. v. Slovakia**, пресуда од 12 јуни 2012, бр. 29518/10.
- **Elmazova and others v. North Macedonia**, пресуда од 13 декември 2022, бр. 11811/20.

5. Домашни закони

- Устав на Република Северна Македонија.

- Закон за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РСМ бр. 258/2020).
- Закон за спречување и заштита од дискриминација (Сл. Весник на РМ бр. 50/2010; 127/2010; 44/2014; 150/2015; 177/2015; 31/2016; 21/2018).
- Закон за народен правобранител (Сл. Весник на РМ бр. 60/2003; 143/2008; 114/2009; 181/2016; 189/2016; 35/2018).
- Закон за бесплатна правна помош (Сл. Весник на РМ бр. 101/2019; 66/2024; 194/2024).
- Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејното насилство (Сл. Весник на РМ бр. 24/2021).
- Закон за еднакви можности на жените и мажите (Сл. Весник на РМ бр. 6/2012; 30/2013; 166/2014; 150/2015; 53/2021; 39/2025).
- Закон за парнична постапка (Сл. Весник на РМ бр. 79/2005; 110/2008; 83/2009; 116/2010; 124/2015).
- Закон за кривична постапка (Сл. Весник на РМ бр. 150/2010; 100/2012; 142/2016; 193/2016; 198/2018).
- Закон за општа управна постапка (Сл. Весник на РМ бр. 124/2015; 65/2018).
- Закон за управни спорови (Сл. Весник на РМ бр. 96/2019; 220/2024).

6. Национални стратегии и планови

- Стратегија за инклузија на Ромите 2022–2030.
- Национален акциски план за заштита, промоција и исполнување на човековите права на жените и девојчињата Ромки 2022-2024.
- Стратегија за родова еднаквост 2022-2027.
- Стратегија за реформа на правосудниот сектор 2017-2022.
- Национална стратегија за развој на концептот за едно општество и интеркултурализмот 2020-2022.

7. Извештаи и мислења

- Случаи на Народен правобранител: бр. 773/21, 801/21, 1769, 1255/21.
- Извештаи за следење на начелото на соодветна застапеност на Народен правобранител (2021, 2022, 2023).
- Посебни извештаи за половата застапеност на Народен правобранител (2021, 2022, 2023).
- Годишни извештаи на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација (2021, 2022, 2023).

- Мислења на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација: бр. 0801-312/5 од 13.12.2021 година; бр. 08-121/9 од 16.8.2022 година; бр. 08-754/5 од 26.12.2023 година; бр. 0801-128/3 од 26.7.2021 година; бр. 08-92/5 од 19.4.2022 година; бр. 08-109/1 од 18.1.2024 година; бр. 08-89/1 од 9.2.2022 година; бр. 0801-19/7 од 26.7.2021 година; бр. 08-136/4 од 1.9.2021 година; бр. 08-147/3 од 3.8.2021 година; бр. 08-440/6 од 16.8.2023 година; бр. 0801-230/6 од 22.12.2021 година; бр. 08-401/13 од 29.8.2023 година; бр. 08-21/3 од 3.3.2023 година и бр. 08-69/7 од 16.3.2023 година.
- Општи препораки на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација бр. 08-243/1 од 27.4.2022 година и бр. 08-244/1 од 27.4.2022 година.
- Информација за упис на ученици Роми во ООУ „Ѓорѓи Сугарев“ – Битола и ООУ „Гоце Делчев“ – Штип за учебната 2023/2024.

8. Научни трудови и студии

- Kocovski, G., Georgievska, E. et al. (2022). *Assessment of the Law on Free Legal Aid from 2019*, Council of Europe Programme Office in Skopje.
- Equinet (2024). *Understanding the New EU Directives on Standards for Equality Bodies – Key principles derived from the Legal Digest on Standards for Equality Bodies*, Equinet, FADA, Equal Rights Trust, Brussels, 2024.
- Бошкова, Н., Димитров, С. Проценка на потребите на локалните механизми за заштита од дискриминација и пристап до правда во општините: Битола, Куманово, Струмица, Тетово и Штип.
- Хера – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, *Мониторинг на вработувањето Ромки во државните институции во 2021 година*, Скопје, 2022.
- Kóczé, A. (2009). *Missing Intersectionality. Race/Ethnicity, Gender, and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe*, CEU University Press, Budapest. Достапно на: cps.ceu.edu/publications.
- Fundación Secretariado Gitano (FSG), *Guide on Intersectional Discrimination – The Case of Roma Women*, Мадрид, 2019.
- UNDP, *Nowhere to turn – Gender-based Violence against Roma Women*.
- COE, Department for Execution of Judgments of the European Court of Human Rights, Thematic Factsheet – Roma and Travellers, 2022.
- UN Women, „Women and men in North Macedonia – A statistical portrait of trends in gender equality“ (2022).

9. Други документи

- Записник од работен состанок на Националното координативно тело за имплементација на Стратегијата за Ромите (2 ноември 2023).
- Извештај од јавна дискусија „Повеќекратната и интерсекциската дискриминација и пристапот до правда“, Скопје, април 2024 година.

УЛ. „ДАМЕ ГРУЕВ“ БР. 1, 1000 СКОПЈЕ

+ 389 23 232 368 + 389 23 216 892

CONTACT@KSZD.COM

WWW.KSZD.MK